

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

2006

KATEDRA OBČANSKÉHO PRÁVA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

PRÁVO NA SPRAVEDLIVÝ PROCES

KONZULTANT

Doc. JUDr. Alena Macková, Dr.

DIPLOMANT

Pavel Rybář

Spartakiádní 1959

356 01 Sokolov

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a za použití uvedených pramenů, a to způsobem pro vědeckou práci obvyklým.

V Praze 31.3.2006

David Zýba

Děkuji paní Doc. JUDr. Aleně Mackové, Dr. za účinnou a neformální pomoc při vypracování této diplomové práce.

PRVNÍ KAPITOLA

ÚVODNÍ SLOVO

„Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem, zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích nebo o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu. Rozsudek musí být vyhlášen veřejně, avšak tisk a veřejnost mohou být vyloučeny buď po dobu celého nebo části procesu v zájmu mravnosti, veřejného pořádku nebo národní bezpečnosti v demokratické společnosti, nebo když to vyžadují zájmy nezletilých nebo ochrana soukromého života účastníků anebo, v rozsahu považovaném soudem za zcela nezbytný, pokud by, vzhledem ke zvláštním okolnostem, veřejnost řízení mohla být na újmu zájmům spravedlnosti.“¹

¹ čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, publikováno pod č. 209/1992 Sb.

Zadané téma je obsahově velmi rozsáhlé. Ve své nejvyšší podstatě jde jednoduše řečeno o ochranu konkrétního práva jednotlivce, práva na spravedlivý proces, které vyplývá z katalogu lidských práv a základních svobod. A to nejen na vnitrostátní úrovni reglementovaného, ale i, a to zdůrazňuji, též mezinárodním právem upraveného, v mezinárodních smlouvách s větší či menší mírou univerzálnosti či regionální působnosti obsaženého. Cílem této práce je zmapování příslušného právního rámce, mezinárodního a především národního, a to s ohledem na jednotlivé aspekty práva na spravedlivý proces.

Již na tomto místě cítím povinnost a důležitost zmínky o ústavní dimenzi, která v oblasti ochrany lidských práv a základních svobod, jakož i v oblasti principů fungování demokratického právního státu, stanoví pravidla natolik zásadní, že některá tato jsou příslušnými předpisy nejvyšší právní síly označena jako nezadatelná, nezczitelná, nepromlčitelná, nezrušitelná.

Na následujících stránkách se pokusím alespoň v hrubých rysech nastínit a přiblížit historický kontext, který ať se nám to líbí nebo ne, ať chceme či nikoliv, ovlivňuje naše součastenství, a to velmi výrazným způsobem. Navíc je důležitý i z jiného hlediska. Jde totiž o to, že po mnoha letech diktátu jediné a výlučně vládnoucí strany, jsou lidé velmi citliví v otázkách zasahování do jejich výsostných základních práv a svobod. O mnoho více si uvědomují, jak křehká hranice existuje mezi požadavky na stát, který nám, státním občanům, má zajistit v přirozené míře blaho a pokojný život bez strádání, jakož i náležitou ochranu našich občanských práv, a tím, aby takovýto stát, s cílem a ve snaze nám ono výše řečené zajistit, nebyl až moc přeregulovaný, direktivní a nepodlehli vábení

moci, která, jak se říká, opravdu chutná. Aby ve své podstatě zase nebyl ten, který v zájmu všech, rozumějme v zájmu několika vyvolených, omezí fundamentální práva byť jen jednoho jediného jednotlivce, byť jen jedné jediné individuality, který se stane mocenským hegemonem, sám sobě mocí ustavující i ustavenou (viz. dále). Aby nebyl znovu státem, ve kterém konformita válčuje individuálnost. Takový stát není demokratickým, takový stát nikdy více nechceme. Protože již víme, že sami jsme schopni řídit svůj vlastní život, že jsme, jsou-li nám příslušná práva garantována, schopni těchto využívat. Avšak na druhou stranu jsme si vědomi toho, že bez plnění právům odpovídajících povinností, by společnost fungovat nemohla. A takové povinnost nemáme jen vůči sobě navzájem, v rámci relativních vztahů, ale je nezbytné je plnit v absolutním měřítku, tedy erga omnes.

Co se však týká merita věci, je okolnost, že ač příslušná kapitola přímo přesně neodpovídá zadanému tématu, mám za to, že bez historické korelace a komparace, nelze význam a ducha nynější právní úpravy zcela pochopit.

Samozřejmostí a neopominutelnou náležitostí je kapitola zabývající se kontextem mezinárodněprávním. Zmíním se o příslušných mezinárodních organizacích a o jejich smluvnětvorné činnosti. S ohledem na vnitrostátní vliv provedu podrobnější výklad dotyčných ustanovení Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Avšak jen v míře nezbytně nutné, poněvadž těžiště právní úpravy práva na spravedlivý proces musíme hledat především na úrovni zákona. Nejprve však v dimenzi zákona ústavního a teprve poté na podřízené úrovni zákonné. Ta obsahuje podrobnější pravidla, která příslušné zásady činí pochopitelnější,

teprve zákon stanoví podmínky aplikovatelnosti zásad a tezí z Úmluvy transponovaných.

Poslední větu úvodu bych rád věnoval několika technickým upozorněním. Bude-li v této práci řeč o soudech a soudcích, mám tím na mysli soudy a soudce civilní, nevyplývá-li z kontextu něco jiného. A budu-li používat čísla paragrafů, pak není-li označeno jinak, jedná se o ustanovení občanského soudního řádu.¹

¹ Zákon č. 99/1963 Sb. - Občanský soudní řád

DRUHÁ KAPITOLA

STRUČNÝ HISTIRICKÝ VÝVOJ

OCHRANY LIDSKÝCH PRÁV

V

ČESKÉ REPUBLICE

Mnoho podstatného musím vynechat, u jiných důležitých dat a převratných událostí se jen krátce pozastavím. Nemám prostor pro to, abych se podrobněji zabýval tendencemi k ochraně lidských práv a svobod na našem území v celé své odvěké šíři. Určeme si jako rozcestník takového vývoje rok **1918**, rok tolik chtěného obnovení české, potažmo československé státnosti. Již ve Washingtonské deklaraci se Československá národní rada v čele s Tomášem G. Masarykem odvolává na dědictví americké Deklarace nezávislosti (rok 1776) a na ní navazující projevy lidských práv a svobod. Proklamuje, že přijímá zásady moderní demokracie, a že bude zaručovat úplnou svobodu všech.¹ To se pochopitelně promítlo i do legendární Ústavní listiny z roku 1920. Ta vyjadřovala princip rovnosti, svobodu osobní majetkovou, svobodu práva shromažďovacího a petičního, svobodu tisku, svobodu domovní, ochranu tajemství listovního, svobodu učení a svědomí, jakož i zvláštní ochranu rodiny a manželství. Tato individuální občanská práva byla náplní Hlavy V. Ústavní listiny. V následující hlavě VI. pak tato vyjadřuje práva kolektivní. – ochranu menšin národních, náboženských a rasových.²

Československo v meziválečných letech 1918 - 1938 nebylo dokonalé, sám prezident Masaryk říkával, že vyhrát revoluci je snadné, ale udržet její výdobytky každodenní tvrdou politickou prací je těžké. I přesto jako jeden z mála států, zejména v průběhu 30. let udržela republika svůj demokratický charakter a v rámci něho i respektování a ochranu lidských práv a základních svobod. Není tedy náhodou, že v tomto neutěšeném období se Československá první

¹ Ústavnost a český ústavní vývoj – Zimek, Josef, Brno, 2003

² tamtéž

republika stala domovem pro mnoho nastupujícím fašismem pronásledovaných lidí.

Na odkaz První republiky se v zahraničí snažil navázat dr. Edward Beneš. Se svými spolupracovníky v londýnském exilu pracoval na tom, aby byla zachována kontinuita s předválečnou demokracií, a aby tato byla po válce beze zbytku obnovena.

Košický vládní program vyhlášoval jako cíl znovuzrozené republiky všeobecné uplatnění demokratických zásad i respektování lidských a občanských práv.¹

V roce 1948 už po únorovém převratu vydaná Ústava, ještě všechna tato práva zakotvovala, což bylo důsledkem toho, že byla kompilována ještě v rámci rovnosti partnerů v demokratickém předpřevratovém období.² Avšak patrně nic nemohlo zabránit další z temnějších etap našeho národa. Politické procesy v padesátých letech, uvolnění v letech šedesátých, aby zase přišlo období normalizační po intervenci spřátelených vojsk v srpnu '68. Národ upadal do latergie, z které se ještě doposud dle mého soudu nevzpamatoval a bude mu trvat hodně dlouho, než přistoupí na nové, nikoli modernější, avšak ještě znovu nezažité, v období druhého nebo kolikátého temna zapomenuté, standardy.

V tomto období je nepopíratelná snaha jednotlivců či více či méně větších či menších skupin volajících po nápravě a po spravedlnosti. Ať už to byly společnosti vzniklé v měsících Pražského jara, či iniciativy vzniklé až po příchodu vojsk. Jednou z nejvýznamnějších z nich byla jistě Charta 77. Ta se ve svých tezích dovolávala znění Mezinárodního paktu o občanských a politických

¹ Ústavnost a český ústavní vývoj – Zimek, Josef, Brno, 2003

² tamtéž

právech (ten mimo jiné stanoví, že „Všechny osoby jsou si před soudem rovny. Každý má úplně stejné právo, aby byl spravedlivě a veřejně vyslechnut nezávislým a nestranným soudem, který rozhoduje buď o jeho právech a povinnostech, nebo o jakémkoli trestním obvinění vzneseném proti němu. Tisk a veřejnost mohou být vyloučeny z celého řízení nebo z jeho části z důvodů morálky, veřejného pořádku nebo národní bezpečnosti v demokratické společnosti nebo tehdy, když si toho vyžaduje soukromý zájem stran, nebo mohou být vyloučeny v rozsahu, který je podle přísného mínění soudu nutný při zvláštních okolnostech, kdy by zveřejnění prejudikovalo zájmy spravedlnosti; avšak každý rozsudek vynesený v trestní nebo občanskoprávní věci bude zveřejněn s výjimkou případů, kdy zájem mladistvých osob vyžaduje jiný postup nebo kdy se řízení týká manželských sporů nebo opatrovnictví dětí.“¹) a Mezinárodního paktu o hospodářských sociálních a kulturních právech, které československo podepsalo již v roce 1968. Samotné Pakty vstoupily v platnost až poté, kdy je podepsal stanovený počet signatářů, a to v roce 1976. V Československé socialistické republice byly uveřejněny ve sbírce zákonů pod číslem 120/1976.

Význam Paktů pak podtrhl jiný dokument, a to Závěrečný akt Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, podepsaný v roce 1975 v Helsinkách.² Na všechny tyto dokumenty se Charta 77 odvolávala. Následná persekuce chartistů pokračovala až do roku 1989, kdy totalitní komunistický režim padl. Respektive se sám pod svou tíhou zhroutil, neodvratitelné bylo dokonáno. Vedle Charty je

¹ Čl. 14 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, publikován jako vyhláška Ministerstva zahraničních věcí č. 120/1976 Sb.

² **Ústavnost a český ústavní vývoj** – Zimek, Josef, Brno, 2003

nutné, byť jen jednou větou, zmínit Výbor na ochranu nespravedlivě stíhaných, ustavený roku 1978, jakož i Československý, dnes Český Helsinský výbor, konstituovaný 1988.¹ A mnoho dalších, kteří neuměli mlčet, a kteří přispěli ať zevnitř či zvenku k znovunastolení demokracie a právního státu.

Porevolučním zdrojem ochrany lidských práv a základních svobod a ručitelem jejich dodržování je jednak Listina, jednak Ústava republiky, jednak příslušné mezinárodní smlouvy. Ale to už není historie, nýbrž současnost, proč se těmito budu zabírat v příslušných pasážích této práce.

¹ Ústavnost a český ústavní vývoj – Zimek, Josef, Brno, 2003

TŘETÍ KAPITOLA

PRAMENY JEDNOTLIVÝCH ASPEKTŮ

PRÁVA

NA SPRAVEDLIVÝ PROCES

1. Mezinárodní prameny

1.1. OSN

Druhou světovou válkou zničený svět, ve snaze a víře zabránit dalšímu utrpení nevinných lidí, hledal mezinárodněprávní mechanismy udržení míru, celosvětové spolupráce a ochrany lidských práv a základních svobod.

Nezpochybnitelným pilířem se stala ratifikace základního dokumentu Organizace spojených národů, Charty OSN, kterou tehdy, 26. června 1945, v San Francisku podepsalo 50 států. Včetně Československa, které se tak stalo jedním ze zakládajících členů. OSN pak oficiálně vznikla 24. října 1945, kdy Chartu ratifikovala většina signatářských zemí, včetně všech pěti stálých členů Rady bezpečnosti OSN (USA, Sovětský svaz, Čína, Velká Británie, Francie).

V prosinci 1948 Valné shromáždění OSN v New Yorku schvaluje nezávazný dokument, politickou dohodu, Všeobecnou deklaraci lidských práv (Universal Declaration of Human Rights), která vznikala řadu měsíců a jejíž výjimečnost spočívá v její proklamované univerzálnosti. Neupravuje ochranu práv a svobod jen hrstky několika vyvolených, privilegovaných osob, nýbrž se týká všech lidských bytostí, bez ohledu na státní příslušnost, rasu nebo náboženské vyznání. V úvodu se prohlašuje, že práva a svobody v dokumentu obsažené se vztahují na všechny bez rozdílu, že všem náleží již od narození, a že nikomu nemohou být upřena.¹

¹ www.osn.cz

1.2. Rada Evropy

1.2.1. Historický vývoj

Avšak větší relevanci pro naplnění zadání této práce má dokument jiný. Je jím Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod. Je mezinárodní smlouvou s regionální působností a v mnoha ohledech mezinárodní smlouvou, které v úpravě katalogu lidských práv a základních svobod, jde nad rámec standardů zakotvených v univerzální Všeobecné deklaraci lidských práv.

Jejímu přijetí předcházela mezinárodněpolitický vývoj, který je nutné alespoň v hrubých rysech nastínit. Již na podzim roku 1946 vyzývá Sir Winston Churchill (1874 – 1965, britský ministerský předseda v letech 1940 – 1945 a 1951 – 1955) ve svém projevu, který přednesl v Zürichu, k úzké politické spolupráci v rámci evropského regionu.¹ S tímto odkazem byl v květnu 1949 v Londýně sepsán Statut Rady Evropy (Council of Europe), jenž o několik měsíců později vstoupil v platnost poté, co jej podepsalo deset států, deset zástupců tehdejších západoevropských parlamentních demokracií.²³ Již o rok později je vyhlášena Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, jinak také Evropskou úmluvu (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, dále jen „Úmluva“), kterou tehdy podepisuje 17 států.⁴ Tato vstupuje v platnost v září 1953, pro Českou republiku k 1.1. 1993, resp. pro někdejší Českou a

¹ www.radaevropy.cz

² *tamtéž*

³ **Evropské politické a ekonomické instituce** – Romancov, Romancovová, Eurolex Bohemiae, 2002

⁴ **Mezinárodní právo veřejné** – Čepelka, Šturma, Eurolex Bohemia, Praha 2003

Slovenskou federativní republiku 18. března 1992. Uveřejněna je ve Sbírce zákonů pod číslem 209/1992. Po vzniku samostatné republiky jako mezinárodní smlouva o lidských právech a základních svobodách pak spadá pod právní režim čl. 10 Ústavy. Nedílnou součástí Úmluvy jsou její Dodatkové protokoly.

Druhý pilíř smluvní ochrany lidských práv pod křídly Rady Evropy, tvoří Evropská sociální charta (European Social Charter) z roku 1961, přijatá v Turíně.¹ V České republice vstoupila v platnost v prosinci 1999 a ve Sbírce mezinárodních smluv byla vyhlášena jako sdělení Ministerstva zahraničních věcí pod číslem 14/2002.

1.2.2. Evropský soud pro lidská práva

Úmluva zřizuje Evropský soud pro lidská práva (European Court of Human Rights, dále jen „Soud“) se sídlem ve Štrasburku. Ten není obecnou soudní instancí Rady Evropy, ale jeho jurisdikce je omezena na oblast lidských práv, obsažených v Úmluvě a protokolech k ní. Prostředky poskytované ochrany se neomezují jen na nezávaznou mediaci, nýbrž Soud je nadán relevantní rozhodovací pravomocí. Ustaven byl v roce 1959. Teprve však v roce 1994 byl vydán 11. Dodatkový protokol, který ve své podstatě modifikuje řízení před Soudem, a to tak, že napříště se jednotlivec stává plnoprávnou procesní stranou v celém řízení před Soudem.² Předpokladem úspěšného dovolání se soudní ochrany je vyčerpání veškerého vnitrostátního procesního postupu. Dle panujícího mínění je Úmluva přímo použitelná. Například u našich sousedů v Rakousku, má

¹ www.integrace.cz - **Evropský soud pro lidská práva** - Doc. JUDr. Pavel Šturma, CSc.

² **Mezinárodní právo veřejné** – Čepelka, Šturma, Eurolex Bohemia, Praha 2003

Úmluva ústavní právní sílu, na druhou stranu v Německu nikoli.¹ V České republice dle novelizovaného čl. 10 Ústavy je součástí právního řádu a stanoví-li něco jiného než zákon, použije se tato.

1.2.3. Evropská úmluva o ochraně lidských práv

Ale zpět k samotné Úmluvě. Není zde prostor pro to, abych se podrobněji zabýval všemi ustanoveními, abych definoval všechna chráněná, v Úmluvě reglementovaná práva. Totiž naší pozornosti nesmí uniknout jen jeden konkrétní článek, článek číslo 6. Jedná se o ustanovení, které vyčerpává obsahovou náplň této práce. Jedná se o ustanovení, zakotvující právo na spravedlivé projednání věci. Stanoví, ve zkratce řečeno, že každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem, zřízeným zákonem, a že rozsudek musí být vyhlášen veřejně. Bohatá judikatura Soudu postupně vykládala jednotlivé aspekty práva na spravedlivý proces. Za zmínku jistě stojí rozhodnutí z roku 1975 ve věci *Golder vs. Velká Británie* (případ týkající se nezávislosti justice a definice pojmu práva na spravedlivý proces), rozhodnutí z roku 1979 ve věci *Airey vs. Irsko* (právo na přístup k soudu), rozhodnutí z roku 1984 ve věci *Sramek vs. Rakousko* (týká se nestrannosti soudu) a rozhodnutí z roku 1987 ve věci *Baranoa vs. Portugalsko* (týká se průtahů v řízení před soudy).² Na jiných místech ještě zmíníme souvislosti s těmito a jinými judikáty Soudu související.

¹ *Mezinárodní právo veřejné* – Ignaz Seidl-Hohenveldern, Codex Bohemia, 1999

² *Mezinárodní právo veřejné* – Čepelka, Šturma, Eurolex Bohemia, Praha 2003

Problematika výkladu jednotlivých pojmů v čl. 6 Úmluvy je natolik právně problematická, hlavně vzhledem k autentickému textu, že, jak píše Bohumil Repík, je nutná znalost jak ve znění francouzském, tak i v anglickém.¹ Tento autor upozorňuje na okolnosti interpretace českého překladu, který sice respektuje požadavky právní terminologie, avšak není zdaleka dokonalý. Hovoří o aplikovatelnosti tohoto článku na okruh občanskoprávních vztahů a závazků, které dle francouzské dikce jsou předmětem skutečného a vážného sporu v materiálním smyslu. Takové právo nebo závazek musí vyplývat z vnitrostátního práva. To znamená, jak autor článku dovozuje, že vnitrostátní právo zaručuje okruh občanských práv a Úmluva pak zaručuje u všech těchto právo na soud a spravedlivý proces. Podobný postoj zaujímá i JUDr. Eva Hubálková, Ph.D., která hovoří o sporech o občanských právech a závazcích.² Z toho vyvozují, že právo na spravedlivý proces má ten, kdo své nároky před soudem opírá o, v daném státě existující a na daný případ se vztahující, normy hmotněprávní povahy. A to ještě k tomu takové normy, které vyplývají z civilního práva, tedy z té části právního řádu, myšleno v České republice, která normativně upravuje občanskoprávní vztahy. Tedy vztahy majetkové povahy mezi fyzickými a právníckými osobami, jakož i mezi těmito osobami a státem, jakož i vztahy vyplývající z práva na ochranu osob, popřípadě vznikající z výsledků tvůrčí duševní činnosti (§ 1 občanského zákoníku).

¹ Právní praxe 7/1993, B. Repík, **Právo na spravedlivý proces v „občanských“ věcech ve smyslu čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy lidských práv**

² **Stručná rukojeť českého advokáta k Evropské úmluvě o lidských právech** – JUDr. Eva Hubálková, Ph.D., Bulletin advokacie, ČAK, 2004

Je však nutně žádoucí upozornit na fakt, že úprava práva na spravedlivý proces v Úmluvě nerespektuje tradiční zakořeněné hranice mezi právem soukromým a veřejným. Pochopitelně odpovědi na otázky poskytuje judikatura Soudu. I když i v určitých případech samotná rozhodnutí tohoto justičního orgánu otázky spíše pokládají. Například ve věci König vs. SRN, 1978, Soud nechal otázku, zda se občanské právo překrývá s právem soukromým, zjevně otevřenou. V jiných případech však Soud dospívá k závěru, že mezi občanské právo patří i záležitosti více či méně veřejnoprávní povahy (Benthem vs. Nizozemí, 1985).¹

Tedy hlavně správněprávního charakteru, kdy do soukromých práv dotčených osob je zasahováno činností správních orgánů, jako vykonavatelů veřejné správy. Tyto jsou oprávněnými zástupci subjektu veřejné správy, tedy státu či osob v právním smyslu, o kterých to Ústava nebo zákon stanoví. Myšleno opět v České republice.

1.2.4. Jednotlivé aspekty práva na spravedlivý proces v Úmluvě obsažené

Má-li být obsah inkriminovaného článku Úmluvy naplněn, musí být splněny podmínky, které ve svém souhrnu garantují spravedlnost procesu, a to v jeho nejširším slova smyslu.

V zásadě platí, že tyto podmínky jsou povahy institucionální a procesní.² Do první jmenované skupiny řadíme právo na soud, zahrnující v sobě i právo na přístup k soudu, jakož i nezávislost a

¹ Právní praxe 7/1993, B. Repík, **Právo na spravedlivý proces v „občanských“ věcech ve smyslu čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy lidských práv**

² tamtéž

neustrannost takového orgánu, zřízeného zákonem. Druhá skupina je tvořena požadavky procesními, tedy instituty veřejnosti, spravedlnosti a hospodárnosti, respektive přiměřenosti délky řízení.

Každý z těchto požadavků musí být splněn, každý z těchto požadavků je *conditio sine qua non* každého spravedlivého civilního procesu. Zmíněná pravidla nejsou ve vzájemném poměru speciality, jedná se o samostatné složky, ve svém souhrnu náplň spravedlivého procesu tvořící. Navíc zmíněné pojmy je potřeba vykládat sice nezávisle a samostatně, avšak ve vzájemné spojitosti, s uvědoměním si jejich podstatné podmíněnosti a vzájemnosti. Nyní následuje stručný výklad pojmů v Úmluvě obsažených s přihlédnutím ke shora nastíněné systematice.

1.2.4.1. Právo na spravedlivý proces z hlediska institucionálního

a) Právo na soud,

je pravidlo týkající se volného přístupu k soudu není *expressis verbis* v čl. 6 uvedeno, avšak *implicite* z něj vyplývá, je v něm obsaženo. Tak pravil Soud ve věci *Golder*.¹ Prohlásil, že ochrana práva na spravedlivý proces se nevztahuje jen na probíhající řízení, ale spočívá i v záruce každému jednotlivci se ochrany svých práv dovolat tím, že je mu zajištěno právo řízení před soudem vyvolat, tedy umožnit mu k příslušnému soudu přístup. Umožnit tedy, aby o každém sporu, který se týká civilních závazků a práv, bylo rozhodnuto, a při splnění dalších garancí v Úmluvě obsažených, bylo

¹ Právní praxe 7/1993, B. Repík, **Právo na spravedlivý proces v „občanských“ věcech ve smyslu čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy lidských práv**

právu na spravedlivý proces učiněno zadost. Aby tedy ještě byly splněny podmínky procesní povahy, a aby rozhodoval příslušný orgán, soud zřízený zákonem. Vyplývá odsud požadavek na právní nutnost každého signatáře Úmluvy, aby ve svém státě vytvořil odpovídající legislativní rámec (rozhodnutí ve věci Airey v. Irsko, 1979)¹, v rámci něhož jsou zřízeny orgány s materiální soudní mocí, které disponují odpovídající, autoritou nadanou pravomocí rozhodovat právní konflikty (rozhodnutí ve věci Sramek), a to na základě posouzení otázek jak právních, tak i skutkových (rozhodnutí ve věci Le Compte).²

Zákon tedy stanoví pravomoc soudů, jakož i podmínky, za nichž se lze ochrany svých práv domáhat. K tomu Ústavní soud dodává v rozhodnutí 281/04, že pouze obecné soudy interpretují zákonná hmotněprávní a procesněprávní ustanovení a on sám pak pouze posuzuje soulad takové interpretace s Listinou a Úmluvou. S přihlédnutím ke všem okolnostem právo na soud, jehož jedním aspektem je právo na přístup k soudu, není absolutní a může podléhat implicitně připuštěným omezením. Cílem právní úpravy týkající se formalit a podmínek řízení, jež musejí být při podání žaloby dodrženy a splněny, je zajistit řádnou realizaci spravedlnosti a zejména respektování právní jistoty, která je jedním ze základních prvků výsadního postavení práva. Uplatněná omezení a jejich interpretace však nesmějí omezit přístup jednotlivce k soudům takovým způsobem nebo v takové míře, že by uvedené právo bylo zasažené v samém svém základu. I když tedy právo podat civilní žalobu podléhá podmínkám stanoveným zákonem, soudy se

¹ Právní praxe 7/1993, B. Repík, **Právo na spravedlivý proces v „občanských“ věcech ve smyslu čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy lidských práv**

² tamtéž

musejí při aplikaci procesních pravidel vyhnout jak přehnanému formalismu, který by zasahoval do zásad spravedlivého procesu, tak přílišné pružnosti, která by naopak vedla k odstranění procesních podmínek stanovených zákonem.

Rozhoduje-li pak ve věci soudní orgán, a má-li tento více stupňů, respektive garantuje-li procesní předpis víceinstančnost řízení, pak pravidla obsažená v Úmluvě se aplikují na celé toto řízení, bez ohledu na to, v jakém stupni se rozhoduje.¹ Bez ohledu na to, zda-li se rozhoduje v prvním stupni, anebo rozhoduje-li se o opravném prostředku, ať už řádném či mimořádném. Z Úmluvy nevyplývá smluvní povinnost států, aby tyto zřídily odvolací soudy. Avšak jsou-li tyto konstituovány, pak stát musí zaručit dodržování pravidel spravedlivého procesu i v řízení před nimi (rozhodnutí ve věci König).

b) Nezávislý a nestranný soud, zřízený zákonem,

je o principem v bohaté judikatuře Evropského soudu pro lidská práva rozvinutým, z kterého plyne, že pro splnění podmínky nezávislosti je nezbytné, aby soud svá rozhodnutí opíral vždy a výlučně o svůj svobodný úsudek na fakta a na jejich právní kvalifikaci, aniž by měl jakýkoli závazek vůči stranám nebo orgánům veřejné moci, čili orgánům reprezentujícím legislativu a především exekutivu.² Nestrannost a nezávislost soudce je jedním z hlavních předpokladů spravedlivého projednání věci, jakož i spravedlivého rozhodování, ale především je základní premisou důvěry občanů a

¹ Rozhodnutí Soudu ve věci König vs. SRN, 1978

² Právní praxe 8/1993, A. Mokřý, **Nezávislost a nestrannost soudce – vzájemná souvislost a podmíněnost pojmů**

jiných subjektů práva v právo a právní stát. V tomto duchu judikoval Ústavní soud například v rozhodnutích ÚS 448/04, ÚS 449/04, ÚS 370/04, ÚS 523/04, pochopitelně i v mnoha dalších.

Soud tedy musí být za všech okolností a bezvýjimečně nezávislý, nestranný a zřízený zákonem. Tradiční nauka právní rozlišuje několikero kritérií nezávislosti soudu.¹

Organický kriterion, zahrnuje v sobě způsob ustanovování soudců do funkce, zpravidla orgánem moci výkonné, což dle názoru Soudu nevylučuje nezávislost soudce (rozhodnutí ve věci Sramek). Obsahuje však i zásadní neomezenost délky mandátu, neodvolatelnost a v době trvání mandátu faktickou nepřeložitelnost.

Funkční kriterion je tvořen požadavky ústavní a zákonné povahy, které spočívají v povinnosti každého, ať občanů či orgánů zákonodárných nebo výkonných, nerušit výkon soudnictví například ukládáním příkazů či zákazů, popřípadě vyvíjením vnějšího nátlaku na rozhodování soudců určitým způsobem nebo dáváním instrukcí jak v daných případech postupovat (viz. též rozhodnutí ve věci Sramek).

Konečně hledisko psychologické stanoví povinnost soudů a soudců jednat a rozhodovat tak, aby ani účastníci dotčeného řízení, ani veřejnost neměli důvod pochybovat o nezávislosti a nestrannosti soudců, popřípadě samotných soudů. Jedná se pochopitelně o zákonnou nutnost soudů jednat nezávisle a nestranně, a to jak z objektivního hlediska, tak z hlediska subjektivního. Požadavky nezávislosti a nestrannosti lze jen těžko posuzovat samostatně. Jsou spojeny pevným poutem, neboť, není-li splněn požadavek nezávislosti, nemůže být splněna ani podmínka nestrannosti.

¹ Právní praxe 7/1993, B. Repík, **Právo na spravedlivý proces v „občanských“ věcech ve smyslu čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy lidských práv**

Přirozeně to platí i naopak. Na podporu naplnění principu nezávislosti a nestrannosti soudce, a tím zaručení práva na spravedlivý proces, slouží princip vylučování soudců, a to k námitce podjatosti, respektive, lze-li pochybovat o nepodjatosti soudce. Nelze ovšem vycházet pouze ze subjektivních pochybností osob zúčastněných na řízení, z jejich osobního názoru na samotného soudce, nýbrž i z právního rozboru skutečností, které tyto pochybnosti vyvolávají.

Tak judikatura Evropského soudu pro lidská práva vychází z dvojího zkoumání nestrannosti soudce: subjektivní test je založen na základě osobního přesvědčení soudce v dané věci, objektivní test sleduje existenci dostatečných záruk, že je možno v tomto ohledu vyloučit jakoukoliv legitimní pochybnost (rozhodnutí ve věcech Saraiva de Carvalho vs. Portugalsko, 1994; rozhodnutí Gautrin a další vs. Francie, 1998).¹

Na to navazují i rozhodnutí Ústavního soudu, který již v minulosti judikoval na straně jedné, že vyloučení soudce z projednávání a rozhodování věci má být založeno nikoliv na skutečně prokázané podjatosti, ale již tehdy, jestliže lze mít pochybnost o jeho nepodjatosti (ÚS 167/94), na druhé straně však prohlásil, že subjektivní hledisko účastníků řízení o podjatosti může být podnětem k jejímu zkoumání. Rozhodování o této otázce se však musí dít výlučně na základě hlediska objektivního. Je pochopitelné, že otázka podjatosti nemůže být zodpovězena zcela najisto nikdy. Ale je nemožné vycházet pouze ze subjektivních pochybností účastníků řízení, neoddiskutovatelná je právní analýza skutečností, které k těmto pochybnostem vedou (ÚS 105/01).

¹ I. ÚS 370/04

1.2.4.2. Právo na spravedlivý proces z hlediska procesního

a) Právo na spravedlivé projednání věci,

je klíčovým atributem záruk procesní povahy a vyplývá z něj především požadavek rovnosti procesních stran (rozhodnutí ve věci Delcourt).¹ Všechny strany řízení musí mít stejná práva a stejné povinnosti, musí mít stejnou možnost hájit své oprávněné zájmy před soudem a nikdo nesmí být vůči druhému jakkoli zvýhodněn. Pochopitelně samotná rovnost stran civilního řízení není jediným aspektem spravedlivého civilního procesu a jeho pojem tak není definicí rovnosti stran zdaleka vyčerpán. Totiž zásada spravedlivého projednání věci v sobě obsahuje implicitní principy, které jsou demokratickému právnímu státu vlastní, a které musí být v řízení nepochybně zohledňovány.

Především nelze pominout fakt, že v řízení před orgánem moci soudní se může dovolávat svých práv pouze a jen ten, kdo má právní možnost, tedy subjektivní právo, se takového procesu účastnit. Každý má právo na to, aby jeho věc byla projednána v jeho přítomnosti. Z toho plyne právo účastníka řízení, aby byl o jeho konání soudem nejprve vyrozuměn, a aby se poté mohl například vyjádřit ke všem prováděným důkazům.

Na zmíněných premisách a jejich respektování je nutné bezvýhradně trvat, neboť teprve tehdy, je-li občanovi umožněno v procesu nalézání práva a spravedlnosti, aby byl slyšen, a aby na podporu svých tvrzení mohl navrhnout důkazy, které soud následně provede a zhodnotí, teprve tehdy nelze pochybovat o spravedlnosti

¹ Právní praxe 7/1993, B. Repík, Právo na spravedlivý proces v „občanských“ věcech ve smyslu čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy lidských práv

proběhnutého řízení. Pochopitelně s přihlédnutím ke splnění i ostatních požadavků práva na fair proces. Každý, kdo je účastníkem řízení před soudem, má tedy právo se takového jednání osobně účastnit, bez ohledu na to, zda by jeho přítomnost měla vliv na konečné meritorní rozhodnutí. V případě, že soud přítomnost účastníkům v řízení neumožní, lze v jeho postupu spatřovat porušení jejich garantovaných práv.

Úmluvou garantované právo na spravedlivý proces zahrnuje i povinnost obecných soudů vypořádat se se vším, co v průběhu řízení vyšlo najevo a co účastníci řízení tvrdí, týkají-li se takové skutečnosti projednávané věci. Pokud soudy takovou povinnost nerespektují, a to jednak tím, že se vůbec zjištěnými skutečnostmi nebo tvrzenými námitkami nezabývají, nebo se s nimi dostatečným způsobem nevypořádají, má to za následek vadu řízení, která ve své podstatě znamená zásah do zaručeného práva na spravedlivý proces a tím i jeho porušení. Respektuje se tak základní funkce důkazního řízení v občanském soudním procesu. Tou rozumíme provedení stranami navržených důkazů a jejich hodnocení, a to za účelem zjištění skutkového stavu. Teprve tehdy může soud v meritu věci spravedlivě rozhodnout. Je nezbytnou podmínkou spravedlivého procesu, aby mezi skutkovým stavem zjištěným v souladu s procesními předpisy a z něj vyvozenými právními závěry panovala jednoznačná harmonie.¹

Z požadavku spravedlnosti vyplývají i některé další principy, jako například právo na právní pomoc či poučovací povinnost soudu. Ale o nich až v jiné kapitole.

¹ **Stručná rukověť českého advokáta k Evropské úmluvě o lidských právech** – JUDr. Eva Hubálková, PhD., Bulletin advokacie, ČAK, 2004

b) veřejnost řízení,

jako další z předpokladů naplnění spravedlnosti procesu apeluje na požadavek veřejné kontroly výkonu soudnictví, čímž je myšlena transparentnost projednání věci a rozhodnutí.¹ Úzce souvisí s psychologickým hlediskem nezávislosti soudu, kdy je nutné, aby soud nejen spravedlivě věc projednal a rozhodl, ale též, aby i nezúčastněné osoby vnímaly spravedlnost veškerého proběhnuvšího procesního postupu. Veřejnost musí mít právo účastnit se jednání soudu. Avšak není požadavek bezvýjimečný. V druhé větě čl. 6 Úmluvy je pak stanoveno, za jakých okolností může být veřejnost vyloučena. Bude vhodnější, budu-li se tímto blíže zabývat až v některé z následujících kapitol.

Z judikatury Soudu plynou závěry, že, ač pravidlo veřejnosti řízení je vnímáno docela rigidně, také vzhledem k tomu, že všechny smluvní státy tuto zásadu uznávají, je zapotřebí hodnotit dodržení zásady veřejnosti v kontextu s projednávanými otázkami. Tak soud několikrát konstatoval, že, je-li řízení věnováno výlučně otázkám právním nebo otázkám výslovně technickým, pak jsou požadavky čl. 6 splněny i přes neveřejnost takového řízení (rozhodnutí ve věci *Sutter vs. Švýcarsko*, 1984, a další).

Stanovené výjimky, kdy veřejnost může být vyloučena, se týkají pouze jednání. Rozsudek musí být vyhlášen vždy veřejně. Tedy i v případě, že veřejnost byla z jednání, z některého ze stanovených důvodů, vyloučena. K tomu je nutné podotknout, že Soud ve svém rozhodování akcentuje různé formy zveřejnění rozsudků. Nemusí jít tedy pouze o ústní vyhlášení před veřejností, ale jsou zohledněny i

¹ **Stručná rukojeť českého advokáta k Evropské úmluvě o lidských právech** – JUDr. Eva Hubálková, PhD., Bulletin advokacie, ČAK, 2004

jiné způsoby. Například písemné vyhotovení rozhodnutí uveřejněné vhodným způsobem.¹

c) přiměřená délka soudního řízení (řízení bez soudních průtahů),

patří mezi základní požadavky, neboť zdlouhavé řízení rozhodně spravedlnost procesu neupevňuje, ba naopak. Vzhledem k tomu, že soudní řízení by mělo právní jistotu účastníků posilovat, je nutné sporné situace rozhodnout v přiměřených lhůtách, bez zbytečných průtahů.

Bez nadsázky lze konstatovat, že právě námitka průtahů v řízení před soudy, je jednou z nejčastějších s ohledem na rozhodování Soudu ve Štrasburku.² Ten již v desítkách případů dal zapravdu stěžovatelům, kteří se dovolávali ochrany před pomalostí vnitrostátních justičních orgánů. Lhůty pro rozhodnutí počínají, dle názoru Soudu, běžet okamžikem zahájení řízení, tedy ve chvíli podání žaloby či jiného návrhu na zahájení řízení. A v zásadě končí právní mocí vydaného rozhodnutí (rozhodnutí ve věci Buchholz vs. SRN, 1981).

V žádném případě nedostatky v organizaci justice nemohou směřovat k tíži jednotlivce, který se u soudu domáhá ochrany svých práv v přiměřené době. Je vnitřní záležitostí každého členského státu, aby ji organizoval tak, aby její zásady, bez ohledu na to, kde a na jaké úrovni jsou zakotveny, byly všemi subjekty respektovány.

¹ Právní praxe 7/1993, B. Repík, **Právo na spravedlivý proces v „občanských“ věcech ve smyslu čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy lidských práv**

² tamtéž

Jinak řečeno, pro posuzování zbytečných průtahů v řízení a nepřiměřené délky řízení není důležité, zda jsou případné průtahy způsobovány objektivním faktorem vycházejícím z kvanta napadlých věcí, ze špatné legislativní úpravy organizace soudnictví či z nevyhovujícího a neodpovídajícího administrativního a technického zázemí obecných soudů, nebo subjektivním důvodem stojícím na straně soudu a spočívajícím především v liknavém jednání či nečinnosti soudce, který je příslušný věc projednat a rozhodnout. Z těchto pohledů proto není rozhodující, zda k průtahům přispěl příslušný soudce svým osobním přičiněním při jednání v posuzovaném případě, nebo jsou-li průtahy vyvolávány objektivně s ohledem na jiné skutečnosti a okolnosti nezávisající bezprostředně na konkrétním jednání soudce v projednávané kauze.¹

Podobného přesvědčení je i Ústavní soud (například rozhodnutí ÚS 319/04), podle kterého je to státní moc jako celek, která má jednotlivci garantovat ochranu jeho práv. A mezi nezbytné atributy takové ochrany patří také její včasnost. Totiž, má-li být ochrana práv občanů efektivní, musí být bezpodmínečně včasná. Z pohledu postavení jednotlivce proto není významné a ani podstatné, jaká okolnost zapříčinila stav, kdy o jeho věci není soudem rozhodováno dostatečně rychle.

Jsou-li pak posuzovány okolnosti průtahů v řízení, je klíčovým faktorem skutečnost, zda průtahy spočívají toliko na straně státní moci, tedy soudu, jako jejího reprezentanta, nebo jsou vyvolávány také jednáním účastníků řízení či dokonce přímo samotným stěžovatelem.

¹ Právní praxe 7/1993, B. Repík, **Právo na spravedlivý proces v „občanských“ věcech ve smyslu čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy lidských práv**

Stejný pohled ostatně vnímá také judikatura Soudu, která rozlišuje důvody zapříčiněné postupem státu a postupem účastníků řízení, jakož důvody tkvící ve složitosti projednávané a rozhodované věci, a to bez ohledu na to, jde-li o hledisko skutkové nebo právní.¹

Okolnosti namítaných průtahů je potřeba zkoumat s přihlédnutím ke všem těmto hlediskům, neboť přiměřenost lhůt je opravdu velmi relativní.

¹ Právní praxe 7/1993, B. Repík, **Právo na spravedlivý proces v „občanských“ věcech ve smyslu čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy lidských práv**

2. *Prameny v České republice*

2.1. *Ústavní dimenze a vztah k mezinárodnímu právu*

Prameny českého ústavního práva jsou ústavní zákony, v jejichž čele stojí Ústava České republiky (ústavní zákon č. 1/1993 Sb., ve znění ústavních zákonů č. 347/1997 Sb., č. 300/2000 Sb., č. 448/2001 Sb., č. 395/2001 Sb. a č. 515/2002 Sb., dále jen „Ústava“)¹ a Listina základních práv a svobod (ústavní zákon č. 2/1993 Sb., ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb., dále jen „Listina“).² Čl. 112 Ústavy pak stanoví, kterými právními předpisy nejvyšší právní síly je tvořen ústavní pořádek republiky. Ústava může být doplňována nebo měněna pouze ústavními zákony, přičemž změna podstatných náležitostí demokratického právního státu je nepřípustná (čl. 9, odst. 1, 2 Ústavy).

Předposlední ústavní novela nahradila původní ustanovení článku 10 Ústavy, týkajícího se právního režimu mezinárodních smluv o lidských právech a základních svobodách (tyto ratifikované, vyhlášené a jimiž byla Česká republika vázána, byly bezprostředně závazné a měly přednost před zákonem), s tím, že napříště jsou součástí právního řádu České republiky všechny vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána. Stanoví-li pak mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se tato.

¹ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb

² Ústavní zákon č. 2/1993 Sb.

Mezinárodní smlouvy mají pro tuto práci nikoli okrajový význam, ba co dím, regule, které tyto obsahují, jsou fundamentem, základní deskou, na které spočívá celý systém fungování demokratického právního státu, založeného na úctě k právům člověka a občana (čl. 1 Ústavy).

Lid disponuje mocí ustavující (*pouvoir constituant*), je zdrojem veškeré státní moci. Tu vykonává prostřednictvím orgánů moci zákonodárné, výkonné a soudní, které jsou ve své podstatě moci ustavenou (*pouvoir constitué*) a sloužící všem občanům.¹ Avšak je možno ji uplatňovat jen v případech, mezích a způsoby, které stanoví zákon. Kdežto občané mohou činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí býti nucen činit, co zákon neukládá (čl. 2 Ústavy). Následující články *expressis verbis* prohlašují, že Listina základních práv a svobod je součástí ústavního pořádku, a že základní práva a svobody jsou pod ochranou soudní moci. Podrobněji se tedy budeme zabývat ustanoveními jednak hlavy čtvrté Ústavy, kde se nachází úprava právě moci soudní, jednak příslušnými články Listiny, v nichž spatřujeme základní zásady práva na spravedlivý proces.

Následující výklad se tedy bude ubírat shora nastíněným směrem, avšak možná trochu netradičně chci začít s Listinou, za což tak trochu nese odpovědnost pan profesor Pavlíček, který nás před lety naučil úctě k právům člověka a občana.

¹ **Správní právo, Obecná část**, 4. změněné a doplněné vydání - Dušan Hendrych a kolektiv, C.H.Beck, Praha 2001

2.2. Listina základních práv a svobod a její příslušná ustanovení

Listina byla přijata ve formě ústavního zákona v lednu 1991 a byla uvozena ústavním zákonem č. 23/1991 Sb. Ten stanovil, že ústavní zákony, jiné zákony a další právní předpisy, jejich výklad a používání musí být v souladu s Listinou. Tím jí byla přiznána nadústavní právní síla. Usnesením České národní rady ze dne 31.12. 1992 pak byla vyhlášena pod číslem 2/1993 Sb. a dle dikce Ústavy se stala součástí ústavního pořádku. Je nevyvratitelným závěrem, že katalog lidských práv a základních svobod v Listině obsažený, je poselstvím dalším generacím a negací uplynulých 40 let útisku, útlaku, bezpráví a neúcty k jednotlivci a jeho právům a svobodám. Listina chrání všechny jednotlivce, fyzické osoby, a to bez rozdílu. Navazuje tak na mezinárodní univerzální a regionální smluvní kodifikace o ochraně základních práv a svobod a tato chápe jako práva přirozená.

Z hlediska práva na spravedlivý proces je v Listině relevantních jen několik článků, které naplňují zmíněný definiční pojem a v zásadě se kryjí s ustanoveními čl. 6 Úmluvy. Jedná se především o regule obsažené v čl. 36, v čl. 37 a v čl. 38. Avšak i tyto je nutné vykládat ve vzájemné souvislosti s články ostatními, jakož je i třeba zohledňovat ustanovení Ústavy. Jsem toho názoru, že oba předpisy nejvyšší právní síly tvoří jeden celek, neboť jejich kontext je očividný.

Zmíněné články stanoví, že *„každý se může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve stanovených případech u jiného orgánu“*, že *„každý má právo na právní pomoc..., a to od počátku řízení“*, že *„všichni*

účastníci jsou si v řízení rovni“, a že „nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci“, že „příslušnost soudu i soudce stanoví zákon“ a dále, že „každý má právo, aby jeho věc byla projednána veřejně, bez zbytečných průtahů a v jeho přítomnosti, a aby se mohl vyjádřit ke všem prováděným důkazům“ s tím, že „veřejnost může být vyloučena jen v případech stanovených zákonem.“¹

Platí, že právo na soudní ochranu dle čl. 36 patří k nejzákladnějším rysům právního státu. Soudy jsou podle čl. 90 Ústavy povolány především k tomu, aby způsobem stanoveným zákonem poskytovaly ochranu subjektivním právům.² Aby však taková ochrana byla efektivní a spravedlivá, musí být tyto nezávislé a nestranné, musí garantovat objektivitu za jakýchkoli okolností, musí nezaujatě hodnotit stanoviska stran tak, aby nebylo pochyb o zákonnosti procesu. Formulace tohoto ustanovení se týká veškerého možného řízení před soudem, jako vykonavatelem a reprezentantem moci soudní. Tedy jak řízení občanskoprávního, tak i správního, jakož i trestněprávního. Z dikce příslušného ustanovení, že každý se může domáhat, vyplývá, že právo na soudní ochranu se poskytuje v České republice každému jednotlivci, bez ohledu na jeho státní příslušnost či jedná-li se o osoby bez státní příslušnosti (bezdomovci, apatridé). Hlavní povinností soudu je zaručit spravedlivé projednání věci, zaručit naplnění práva na spravedlivý proces. A toho nelze dosáhnout jinak, než že soud ve své činnosti, ve svém rozhodování, ve svém postavení nezaujatého třetího, bude opravdu nezávislý a nestranný.³

¹ Ú. z. 2/1993 Sb. – Listina základních práv a svobod

² Ústava a ústavní řád České republiky, 2. díl – Práva a svobody, Pavlíček, V., Praha, 1998

³ Právní praxe 8/1993, A. Mokrý, Nezávislost a nestrannost soudce – vzájemná souvislost a podmíněnost pojmů

Taková nezávislost není nutná jen ke stranám příslušného řízení, nýbrž i k orgánům moci výkonné a moci soudní. Demokratický právní stát funguje na základě principu dělby moci. To je jedna ze složek tzv. demokratického minima, kterým ve státovédné teorii definujeme právní stát. Jedná se o princip svrchovanosti lidu, což znamená, že zdrojem veškeré moci ve státě je lid, princip většiny s neodmyslitelnou garancí práv menšin, zásada svobodné soutěže politických stran v pravidelně se opakujících volbách a konečně pravidlo dělby moci se systémem vzájemných brzd a protiváh. V krátkosti jde o teorii, která v české praxi znamená, že výkon státní moci je rozdělen mezi orgány zákonodárné, představované parlamentem, skládajícím se ze dvou komor, Poslanecké sněmovny a Senátu, orgány výkonné, reprezentované vládou a prezidentem a konečně orgány moci soudní, které jsou povolány k poskytování ochrany právům. Jednotlivé složky jsou na sobě nezávislé, avšak je nutné zaručit jejich harmonickou koexistenci, aby nedošlo ke zvůli, aby nedošlo k nežádoucí kumulaci státní moci v ruce jednoho subjektu, jedné složky, aby nedošlo ke zneužití Ústavou a zákony svěřených pravomocí. Tak platí, že Poslanecká sněmovna vyslovuje důvěru vládě, schvaluje státní rozpočet, na společné schůzi se senátem volí prezidenta, interpeluje jednotlivé členy vlády, naopak vláda má zákonodárnou iniciativu, prezident může ve stanovených případech sněmovnu rozpustit, vyhlašuje volby do Parlamentu, podepisuje zákony, vetuje je. Zákonodárný orgán schvaluje zákony a tím tak vymezuje zákonný rámec rozhodování soudů, které jsou dle dikce Ústavy vázány pouze zákony a mezinárodními smlouvami, které jsou součástí právního řádu. Na druhou stranu, dojde-li soud k závěru, že zákon, jehož má být při řešení věci použito, je v rozporu

s ústavním pořádkem, předloží věc Ústavnímu soudu. Soudce jmenuje na návrh ministra spravedlnosti prezident republiky, a to bez časového omezení. Prezident též uděluje amnestii, jakož i zmírňuje a odpouští tresty uložené soudem, nařizuje, aby se trestní řízení nezahajovalo, a bylo-li již zahájeno, aby se v něm nepokračovalo, zahlazuje odsouzení.

Zásady čl. 38 vyjadřují záruky právní jistoty, které se uplatní bez ohledu na druh soudního řízení. A i přes archaičnost svého znění, že nikdo nemůže být odňat svému zákonnému soudci, lze dovodit naprosto konkrétní závěry, které se v procesu naplňují. Jednoduše řečeno platí, že o věci, o které má rozhodovat samosoudce, nesmí rozhodovat senát, a naopak.¹ Zákonným soudcem je ten, který je podle jednacního řádu toho kterého soudu pověřen projednáním dotyčné věci. Ustanovení nepředpokládá akt odnětí, ale zamezuje tomu, aby ve věci, ve které má rozhodnout soud, nerozhodoval jiný orgán, aby rozhodoval soud příslušný, aby věc projednal a rozhodl soudce, který je k tomu povolán a má-li ve věci rozhodnout senát, pak tento musí být náležitě obsazen. Povoláním soudcem rozumíme soudce, který je pověřen v souladu s jednacím řádem příslušného soudu vydaného na základě zákona. Takové pověření tedy v žádném případě není libovolné, ale řídí se přísnými procesními pravidly. Důslednost je zajištěna tím, že jednotlivé případy jsou přidělovány k projednání jednotlivým soudcům příslušného soudu na základě pevně stanoveného rozvrhu práce.

Zákonnými pravidly se řídí i určování pravomoci a příslušnosti soudu, které mohou být stanoveny jen zákonem a jinak než zákonem

¹ Ústava a ústavní řád České republiky, 2. díl – Práva a svobody, Pavlíček, V., Praha, 1998

je nelze měnit. Zmíněné zásady jsou výrazem rovnosti občanů, a to v tom slova smyslu, že všichni jsou bez ohledu podřízeni téže jurisdikci soudu, kterou nelze svévolně měnit.¹

Následující odstavec vykládaného článku Listiny stanoví podrobnější procesní pravidla, práva účastníků řízení, kopírující některá ustanovení čl. 6 Úmluvy. Blíže jsou tato konkretizována v jednotlivých procesních řádech, upravujících řízení před soudy. Stanoví zásadu veřejného projednání věci, s omezeními vyplývajícími pouze z ustanovení zákona, projednání bez zbytečných průtahů, v přítomnosti účastníka, který se soudní ochrany dovolává, a kterému musí být poskytnuta možnost vyjádřit se ke všem prováděným důkazům.²

2.3. Ústava její příslušná ustanovení

Jak již shora uvedeno, státní moc je dle dikce Ústavy tripartitní, tedy rozdělená mezi orgány moci zákonodárné, výkonné a soudní. Bližší vymezení jednotlivých institutů je obsahem příslušných ustanovení příslušných hlav Ústavy. Justice, moc soudní, je upravena v hlavě čtvrté Ústavy, a to v člancích 81 až 96. Důvodová zpráva k Ústavě jasně stanoví, že náplní této pasáže je vymezení úkolů a postavení soudů, které vykonávají jménem republiky nezávisle soudní moc. Tyto nezávislé soudy jednají a rozhodují prostřednictvím nezávislých soudců. Ti se řídí jen zákony a mezinárodními smlouvami, které jsou součástí právního řádu. Nezávislost soudů a soudců je zmíněna i v čl. 36 Listiny, kde se

¹ Ústava a ústavní řád České republiky, 2. díl – Práva a svobody, Pavlíček, V., Praha, 1998

² tamtéž

nezávislost spojuje s nestranností. Vzájemná souvstažnost Ústavy a Listiny je evidentní a podtrhuje význam zde obsažených pravidel a zásad.

Soudci jsou do své funkce jmenováni prezidentem republiky, bez časového omezení. V souladu se zněním čl. 63 odst. 1 písm. i) podléhá takové rozhodnutí prezidenta republiky kontrasignaci předsedy vlády nebo jím pověřeného člena vlády. Poměrně přísný kriterion je kladen na osobu budoucího soudce. Musí být bezúhonným občanem, tedy českým státním příslušníkem, musí mít ukončené vysokoškolské právnické vzdělání a musí splnit i další podmínky stanovené zákonem. Tak praví Ústava. Oním prováděcím předpisem, stanovícím konkrétnější pravidla, je zákon o soudech a soudcích č. 6/2002 Sb. Je však zásadní, že kriteria nutná pro ustanovení do funkce soudce, musí být splněna po celou dobu výkonu soudcovského povolání. Takové předpoklady jsou tedy *conditio sine qua non*. Ztráta kteréhokoliv z nich, působí i nemožnost nadále soudcovský úřad vykonávat, je důvodem zániku funkce soudce.

Taková přísnost je namístě. To co naplňuje účel soudnictví, je autorita soudu¹, resp. samotného soudce, neboť pouze on je tím, kdo řízení vede a rozhoduje ve věci. Soudce musí být po všech stránkách vyzrálá osobnost, musí mít přehled společenský, kulturní, ale i politický. Musí umět jednat s lidmi všech společenských vrstev, musí mít schopnost pregnantně formulovat své myšlenky, jakož i schopnost reagovat v rozmanitých procesních situacích. Musí vzbuzovat přirozenou úctu. A v jistém slova smyslu i pokoru. Jen takový člověk je způsobilý vzbudit nejen autoritu, ale i nezavdat příčinu

¹ Právní praxe 8/1993, J. Rubeš, **Autorita a prestiž soudů a soudců**

pochybnostem o své nezávislosti a nestrannosti. Jakož i o své nezaujatosti a odborné zdatnosti, která musí být naprostou samozřejmostí.

S tím, že soudce je jmenován do úřadu bez časového omezení souvisí i jiné instituty. Jde o neslučitelnost funkcí, jakož i o zásadní neodvolatelnost a nepřeložitelnost soudce proti jeho vůli. Je nezbytnou nutností, aby soudce rozhodoval autonomně, bez jakýchkoli vnějších rušících vlivů. Nikdo nesmí ohrožovat nestrannost soudce. Tedy ani jiní vykonavatelé státní moci, ani samotní občané. Dokonce Listina stanoví, že peticemi nelze zasahovat do nezávislosti soudu (čl. 18 odst. 2 Listiny). Jen nezávislý soudce může být v procesu, který vede, který řídí, a ve kterém rozhoduje, nestranný. Soudce při svém působení musí být nezávislý jak na legislativě, tak exekutivě.¹ Nezávislost soudce je nezbytným předpokladem a prostředkem jeho nestrannosti. Nebude-li zaručena soudcova nezávislost, nelze zaručit ani soudcovu nestrannost. V takovém případě nelze zaručit ani soudcovu důvěryhodnost. A to se pochopitelně musí projevit i v celkové důvěryhodnosti justice jako takové. Samotní soudci jsou jednotlivými články celého řetězce, který pak tvoří ucelený systém. Nedůvěryhodnost soudce zákonitě evokuje nedůvěru v celý systém. Aby tedy bylo dosaženo kýženého, objektivně objektivního a nezaujatého rozhodování, procesní pravidla upravují institut námítky podjatosti (viz. podrobněji dále).

Původně jsem nechtěl, ale neodpustím si malou vsuvku. V současné době se medializuje případ soudce Nejvyššího správního

¹ Ústava a ústavní řád České republiky, 1. díl – Ústava, Pavlíček, V., Praha, 1998

soudu, JUDr. J. V. Pokusím se zdržet jakýchkoli soudů, jakéhokoli hodnocení. To mi nepřísluší. Věřím, že JUDr. V. je odborník, že rozuměl práci, kterou dělal, ale musím se zeptat. Nakolik byla zaručena nezávislost a nestrannost v jeho rozhodování? Odhlédněme od skutečnosti, že byla vypátrána informace, JUDr. V. kompromitující, odhlédněme od skutečnosti, že na jejím základě ministr spravedlnosti, jakož i předseda Nejvyššího správního soudu podnikli příslušné kroky, odhlédněme i od faktu, že JUDr. V. se dnes vzdal taláru. Jeho pochybení, s přihlédnutím ke všem okolnostem, je evidentní, i do očí laika bijící. Trápí mne pomyšlení, v jakých všech případech mohlo být jeho rozhodování ovlivněno. Jenže co kdyby se na to, že se svolením premiéra, možná i na jeho příkaz, jednal s osobou přinejmenším kontroverzního podnikatele, nepřišlo? Pak by patrně JUDr. V., poté, co by mu skončila stáž na ministerstvu spravedlnosti, začal znovu soudit. Byl by nadále ve svém rozhodování nezávislý a nestanný? A tedy důvěryhodný? Před mnoha lety jsem JUDr. V. nevolil, nakonec se však stal i mým senátorem. Tenkrát jsem jej respektoval. Dnes již nemohu. Pan profesor Pavlíček píše: „*Soudce musí i v občanském životě dodržovat soudcovskou etiku a vystříhat se všeho, co by mohlo narušit vážnost soudcovské funkce nebo ohrozit důvěru v nezávislé, nestranné a spravedlivé rozhodování soudců.*“

Poté, co soudce složí slib, je se svým souhlasem přidělen ministrem spravedlnosti k výkonu funkce k určitému soudu. Od tohoto nemůže být proti své vůli přeložen.¹ Zde je očividná vazba na

¹ ú. z. 1/1993 Sb. - Ústava

požadavek zákonného soudce a pravidlo, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci (čl. 38 Listiny).

Jednou z dalších podmínek nezávislosti je inkompatibilita funkcí. Ústava výslovně stanoví, výkon kterých činností je soudcům zapovězen. A současně odkazuje na zákonnou úpravu, stanovící další omezení. Kromě toho, že nesmí vykonávat funkci prezidenta republiky či poslance, nesmí též vykonávat jinou výdělečnou činnost se stanovenými výjimkami (jako příklad lze uvést ustanovení občanského soudního řádu, který v § 336h odst. 4 říká, že „*jako dražitelé nesmí vystupovat soudci, zaměstnanci soudů, povinný, manžel povinného, vydražitel... a ti, jimž v nabytí věci brání zvláštní předpis.*“). S tím souvisí náležité finanční ohodnocení soudců.¹ To nemá opodstatnění jen v tezi, že soudce již pak nemá mít potřebu vyhledávat jiný vedlejší příjem, avšak zdůrazňuje se myšlenka menší možnosti případné finanční korumpovatelnosti.

Soudci rozhodují v rámci soudní soustavy, která je tvořena soudy okresními, krajskými, vrchními a jedním Nejvyšším soudem a Nejvyšším soudem správním. Nejvyšší soud se sídlem v Brně je koncipován jako vrcholný soudní orgán soudnictví v České republice, a z toho vyplývá i jeho funkce. Jako jediný rozhoduje o mimořádných opravných prostředcích a nadto zaujímá stanoviska k výkladu zákonů a jiných právních předpisů.

Mimo tuto soustavu pak stojí Ústavní soud. Ten ve své judikatuře opakovaně zdůrazňuje, že zásadně není oprávněn zasahovat do rozhodovací činnosti obecných soudů, neboť není vrcholem jejich soustavy a není pravidelnou přezkumnou instancí

¹ Právní praxe 8/1993, J. Rubeš, **Autorita a prestiž soudů a soudců**

rozhodnutí obecných soudů. Tak například učinil v odůvodnění nálezu ÚS 593/04, jakož i v dalších případech.

Mezi jednotlivými články, jakožto organizačními jednotkami, existují vzájemné vztahy podřízenosti a nadřízenosti. To znamená, že příslušné okresní soudy jsou podřízeny určitému krajskému soudu. Krajské soudy jsou pak podřízeny jednomu ze dvou vrchních soudů. To má význam z hlediska instančního, kdy se určuje funkční příslušnost soudu, tedy okolnost který ze soustavy obecných soudů je oprávněn a povinen rozhodnout o opravném prostředku proti rozhodnutí soudu nižšího stupně. Již není pravidlem, že místní působnost okresních a krajských soudů kopíruje územní členění státu. Působnost a samotná organizace soudů je pak vymezena zákonem.¹

Na zákon Ústava odkazuje i v dalším článku, týkajícím se rozhodování soudců v senátu. Je stanoveno, že v ostatních případech rozhodují samosoudci. Oním zákonem, pokud se týče civilního řízení, je občanský soudní řád.

Soudce, jak již bylo řečeno, je při svém rozhodování vázán pouze zákonem, rozumějme i ústavním, a mezinárodními smlouvami, které jsou součástí právního řádu. Je služebníkem zákona. Právními normami v zákonech obsaženými se musí řídit téměř bezvýjimečně. Totiž dojde-li soudce v řízení k závěru, že zákon, který má aplikovat, je ve svých ustanoveních v rozporu s ústavním zákonem nebo mezinárodní smlouvou, která je součástí právního řádu, musí řízení přerušit a věc předložit Ústavnímu soudu. Na druhou stranu, dospěje-li k závěru, že jiný právní předpis je v rozporu se zákonem, pak tento na daný případ nepoužije.

¹ z. č. 99/1963 Sb. – o.s.ř.

Soudce nalézá právo mezi stranami (*iudex ius dicit inter partes*) a tím aplikuje konkrétní právní normu na konkrétní právní situaci. Vázaností zákonem rozumíme jednak právní nutnost, povinnost, řídit se normami procesními, jakož i normami hmotněprávními. Soudce může rozhodnout jen o nároku, který má oporu v hmotném právu. Který na základě hmotněprávní normy vznikl, existoval, měnil se, popřípadě zanikl.

V závěrečném článku této hlavy pak Ústava stanoví, že všichni účastníci mají v řízení před soudem rovná práva, a že jednání před soudem je ústní a veřejné, s výjimkami zákonem stanovenými. Avšak rozsudek se vyhláší vždy veřejně. Jde o jedno z dalších ustanovení, jehož znění se kryje se zněním příslušných ustanovení obsažených v Listině. Bližší výklad tedy níže v následující kapitole.

Máme-li vymezen a ohraničen pojem a význam nezávislého a nestranného soudce, lépe pak pochopíme v čem jeho činnost spočívá. Soudy jsou povolány především k tomu, aby zákonem stanoveným způsobem poskytovaly ochranu právům. To jinými slovy znamená, že každý má právo domáhat se ochrany svých subjektivních práv u soudu, který má povinnost nezávisle a nestranně věc projednat a rozhodnout, nalézt právo mezi stranami. Pakliže by soud odmítl takovou ochranu poskytnout, jednalo by se o odepření spravedlnosti, tzv. *denegatio iustitiae*, a to je v demokratickém právním státě naprosto nepřípustné. Jedním z mnoha případů, kdy soud poskytuje ochranu právům, je situace, kdy rozhoduje o žalobcově návrhu, žalobě, kterou se tento domáhá, aby žalovanému byla uložena určitá povinnost. Patrně bude takový požadavek znít na *dare, facere, omittere, pati*.

ČTVRTÁ KAPITOLA

Odrazy principů

práva na spravedlivý proces

v zákonné úpravě

České republiky

V mnohých ustanoveních předpisy nejvyšší právní síly, předpisy ústavní, tedy shora uvedené Ústava a Listina, odkazují na podrobnější prováděcí úpravu obsaženou v zákonech.

Hlavní právní normou, která upravuje postup soudu a účastníků v občanském soudním řízení, je občanský soudní řád, zákon č. 99/1963 Sb., v platném znění.

Ten již v § 1 vymezuje svou věcnou působnost, kterou rozumíme okruh vztahů, které jsou tímto předpisem upraveny. Zároveň stanoví své cíle, kterými jsou zajišťování spravedlivé ochrany práv a oprávněných zájmů účastníků, jakož i výchova k zachování zákonů, k čestnému plnění povinností a k úctě k právům jiných osob.

Těmi, kdo v občanském soudním řízení projednávají a rozhodují spory a jiné právní věci, jakož i provádějí výkon rozhodnutí, která nebyla dobrovolně splněna, jsou soudy (§ 2). Tyto jsou per definitionem nezávislé a nestranné, což vyplývá nejen z právních předpisů ústavní povahy, ale i z mezinárodních smluv, jež jsou pro Českou republiku závazné.

Soudy jsou orgány státní moci, které při své činnosti dbají o to, aby nedocházelo k porušování práv a právem chráněných zájmů fyzických a právnických osob, a aby práv nebylo zneužíváno na úkor těchto osob (§ 2).

V návaznosti na dikci Ústavy (čl. 90), jakož i na znění Listiny (čl. 36), stanoví § 3, že každý má právo domáhat se u soudu ochrany práva, které bylo ohroženo nebo porušeno. Soud je k poskytování takové ochrany zavázán, neboť to je jednou ze záruk zákonnosti a slouží k jejímu upevnování a rozvíjení.

V součinnosti se všemi účastníky řízení postupuje soud tak, aby ochrana jejich práv byla rychlá a účinná, a aby mezi nimi sporné skutečnosti, byly spolehlivě zjištěny (§ 6). Za tím účelem soud poskytuje účastníkům poučení o jejich procesních právech a povinnostech (§ 5).

Toliko základní ustanovení zákona, upravujícího civilní soudní řízení. Jde v podstatě o zásady, které jednak částečně kopírují, jednak rozvíjejí principy v hierarchii právního řádu na vyšším stupni reglementované.

Shrneme-li shora řečené, za účelem podrobnějšího popisu jednotlivých institutů civilního řízení, platí, že tedy v tomto řízení rozhodují věcně, místně a funkčně příslušné soudy, které jsou zřízené zákonem, a které jsou nezávislé, nestranné a reprezentované soudci. Pakliže lze důvodně pochybovat o nepodjatosti soudce, který má dle rozvrhu práce věc projednat a rozhodnout, pak je tento z projednání a rozhodování ve věci samé vyloučen. Každý má právo dovolávat se soudní ochrany, jakož i má právo na právní pomoc v řízení před soudem. Účastníci řízení mají rovné postavení a z něho vyplývající možnost vyjádřit se ke všem sporným skutečnostem. Soud poskytuje účastníkům pomoc formou poučení o jejich procesních právech a povinnostech. Jednání před soudem je zásadně veřejné, avšak v zákonem stanovených případech může být veřejnost vyloučena. Rozsudek se však vyhláší vždy veřejně. Jednání probíhá ústně za přítomnosti účastníků a v přiměřených lhůtách. Jsou-li všechny tyto podmínky splněny, pak je nade vší pochybnost, že řízení proběhlo objektivně spravedlivě.

1. *Nezávislost a nestrannost soudů a soudců*

1.1. *Ad Generali*

Jen nezávislý a nestranný soudce je zárukou naplnění pravidel spravedlivého procesu. Jen takový soudce totiž účastníkům může spravedlnost procesu zajistit. Požadavek na nezávislost a nestrannost soudce v civilním řízení je fundamentální, přímo z Ústavy a Listiny vyplývající. Základní zákonnou zárukou zajištění tohoto požadavku je procesní možnost vyloučit soudce z projednávání a rozhodování věci samé.¹ Nezávislá a nestranná soudní moc reprezentovaná nezávislymi a nestrannými soudci je základním znakem demokratického právního státu. Nebylo-li by možno soudce z důvodu pochybnosti o jeho nepodjatosti vyloučit, pak by základní princip takového státu, bazírující na podmínce nestrannosti soudce, byl citelně porušen.

Proto tedy podle ustanovení § 14 soudci a přísedící jsou vyloučeni z projednávání a rozhodnutí v konkrétním případě, jestliže se zřetelem na jejich poměr k věci, k účastníkům nebo k jejich zástupcům, je tu důvod pochybovat o jejich nepodjatosti.² Vyloučení z projednávání a rozhodnutí věci u soudu vyššího stupně jsou i ti soudci, kteří projednávali nebo rozhodovali věc u soudu nižšího stupně, nebo naopak. Stejně pak platí, jde-li o rozhodování o dovolání, tedy v rámci řízení o mimořádném opravném prostředku před Nejvyšším soudem. Třetí odstavec shora jmenovaného

¹ Právní praxe 8/1993, A. Mokřý, *Nezávislost a nestrannost soudce – vzájemná souvislost a podmíněnost pojmů*

² III. ÚS 449/04

paragrafu pak stanoví, že z řízení o žalobě pro zmatečnost jsou vyloučeni také soudci, kteří žalobou napadené rozhodnutí vydali nebo věc projednávali. Nejsou však důvodem k vyloučení soudce okolnosti, které spočívají v postupu soudce v řízení o projednávané věci nebo v jeho rozhodování v jiných věcech.

Patří mezi ústavní zásady vyjádřené v Listině, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci s tím, že příslušnost soudu i soudce stanoví zákon (čl. 38 Listiny). Rozhoduje-li se tedy o vyloučení soudce podle § 14, jedná se o zásah do tohoto ústavního principu. Protože je-li soudce podle rozvrhu práce přidělen k projednávání a rozhodnutí věci, stává se tímto soudcem zákonným, s povinností věc projednat a rozhodnout. Jenže na druhou stranu je nutné zohlednit fakt, že proti duchu ústavy i zákona stojí řízení před soudcem, u něž existuje důvod k pochybnostem o jeho nepodjatosti. Proto rozhodování o vyloučení soudce představuje výjimku a soudce lze vyloučit jen ze závažných důvodů. Opravdu jen v nejdůležitějších případech, kdy lze pochybovat o soudcově nestrannosti. Protože rozhodoval-li by soudce, který by nebyl nestranný, byla by porušena zásada rovnosti účastníků řízení a tím i jejich práva na spravedlivý proces.¹

Ústřední úlohu při vylučování soudců hraje jejich nestrannost. Toliko jen nestranný soudce, tedy soudce bez poměru k projednávané věci a k účastníkům řízení, jakož i jejich zástupcům, je zárukou spravedlivého procesu. Nestrannost soudce je subjektivní, vyjadřuje jeho vnitřní psychický vztah k řízení, jeho předmětu, jeho účastníkům. Vzhledem k tomu, že je téměř nemožné mapovat

¹ III. ÚS 523/04

soudcovu vědomí a svědomí¹, uplatní se při vylučování i hlediska objektivní. To znamená, že v každém konkrétním případě bude potřeba zkoumat, zda-li existují okolnosti, které vyloučení soudce ze stanovených důvodů opravdu odůvodňují. Nelze se spokojit s pouhým namítáním podjatosti ze strany účastníků. Je nutné hodnotit širší kontext a hledat skutečnosti, které ve své podstatě v daném případě opravdu vyvolávají pochybnost o nepodjatosti soudce a nutnost jej z tohoto důvodu vyloučit. Ještě k tomu je nutné zdůraznit pravidlo, podle kterého není nutné soudcovu podjatost skutečně prokázat, stačí, existuje-li pochybnost.²

O vyloučení soudce se pak rozhoduje v prvním případě po linii správní, kdy soudce sám, dozví-li se o skutečnosti, která jej vylučuje, oznámí neprodleně toto předsedovi soudu, přičemž v řízení může zatím učinit jen takové úkony, které nesnesou odkladu. Předseda soudu pak dle rozvrhu práce určí k projednání a rozhodnutí věci soudce jiného, popřípadě, týká-li se vyloučení senátu, přikáže věc jinému (§ 15). Pakliže soudce sám dospěje k závěru, že zde existuje okolnost, která jej vylučuje z důvodu poměru k věci, účastníkům či jejich zástupcům (§ 14 odst. 1), ale předseda soudu je jiného názoru, má-li za to, že není důvod pochybovat o nepodjatosti, předloží otázku k rozhodnutí nadřízenému soudu.

Ten rozhoduje i v případě námítky podjatosti, kterou je nejpozději při prvním jednání oprávněn podat účastník řízení. Zde se rozhoduje po linii procesní. O možnosti účastníků vyjádřit se k osobám soudců musí být tyto soudem poučeni (§ 15a). Dozví-li se účastník o okolnosti, která odůvodňuje vyloučení soudce později než

¹ Právní praxe 1/1993, Bičovský – Bahbouch, **Nejlepší vědomí a svědomí a práce soudců**

² ÚS 41/2000

při prvním jednání, pak je oprávněn podat námitku podjatosti do 15 dnů ode dne, kdy se o relevantní okolnosti dověděl.

Dotčení soudci jsou oprávněni k vyjádření se ke vzneseným námitkám. Tato vyjádření spolu s námitkou podjatosti jsou poté předložena nadřízenému soudu k rozhodnutí (§ 15b). Podkladem pro toto rozhodování vedle vyjádření samotného soudce jsou skutečnosti, uvedené účastníky. Bylo-li rozhodnuto, že soudce je vyloučen, předseda soudu podle rozvrhu práce určí k projednání a rozhodnutí věci jiného soudce (§ 16a). Příslušná ustanovení OSŘ o vylučování soudců se uplatní i pro vylučování přísedících, jakož i jiných soudních osob. Těmi rozumíme vyšší soudní úředníky, zapisovatele, jiné zaměstnance soudu.

Skutečnost, že ve věci rozhodoval vyloučený soudce, je vadou řízení, která má vždy za následek zrušení rozhodnutí soudu v opravném řízení (viz. ustanovení OSŘ o opravných prostředcích – odvolání, dovolání)..

1.2. Poměr soudce k věci

Co se týče jednotlivých důvodů vyloučení soudce, lze konstatovat, že poměr soudce k věci je dán především tehdy, má-li soudce přímo nebo nepřímo zájem na výsledku řízení, to znamená, je-li jeho účastníkem, popřípadě vedlejším účastníkem, nebo informace o věci nabyt jinak než v průběhu řízení, patrně třeba jako svědek, tedy jiným způsobem než procesními normami upraveným dokazováním, jakož i vnímáním všech skutečností vyšlých za řízení najevo.

Specifickým případem vyloučení soudců pro jejich poměr k věci je jejich účast na rozhodování téže věci v jiném stadiu soudního řízení podle § 14 odst. 2. Platí tak tedy, že z projednávání a rozhodování o opravném prostředku podaném proti rozhodnutí soudu prvního stupně, jsou vyloučeni soudci, kteří věc projednávali a rozhodovali v prvním stupni, jakož i naopak. Vychází se zde z teze, že soudce, který se již projednávání nebo rozhodnutí ve věci účastnil v některém z předchozích instančních řízení, je vyloučen, neboť měl již možnost seznámit se s okolnostmi konkrétního projednávaného případu, měl možnost být přítomen bezprostředním projevům účastníků v průběhu řízení, a tak si již o případu mohl vytvořit subjektivní názor, respektive stal se již zainteresovaným, a to i v případě, že projevy jeho nestrannosti nebudí žádných pochyb. Vyloučení soudce z těchto důvodů je vyloučením ex lege, nevyžaduje se procesní úkon účastníka ve formě námítky podjatosti. Jde o zohlednění faktu, že vyloučený soudce nabyl informace jiným než procesním způsobem v rámci toho času rozhodující instance. Nabyl je již v řízení předchozím.

1.3. Poměr soudce k účastníkům, jejich zástupcům

Vztah soudce k účastníkům nebo k jejich zástupcům zakládá především jejich příbuzenský či obdobný poměr. Naroveň takovému poměru může stát (například rozhodnutí Nejvyššího soudu 25 Cdo 1722/2002) v konkrétním případě vztah přátelský či naopak nepřátelský. V tomto usnesení Nejvyššího soudu je dále uvedeno, že „...zvláštní vztah soudce k účastníku může vzniknout i v důsledku

toho, že účastník proti němu podá trestní oznámení nebo jiný návrh na zahájení soudního řízení. Sama o sobě však popsaná jednání účastníka vůči soudci ještě důvod k vyloučení soudce nezakládají. Teprve tehdy, podaří-li se účastníku vyvolat skutečný právní spor (např. soudní řízení), v němž se zájmy soudce dostanou do rozporu se zájmy účastníka, případně vyústí-li vystupování účastníka v emotivně ovlivněný postoj soudce, který jinak obecně představuje nepatřičné vybočení z požadavku na profesionální přístup soudce k účastníkům řízení, mohou vyvstat pochybnosti o nestrannosti a objektivitě soudce vzhledem k jeho (do nové specifické polohy postavenému) vztahu k účastníku řízení..."

Obecné důvody pro vyloučení soudce konstatoval Nejvyšší soud též v rozhodnutí 25 Cdo 1451/2000.

V jiném konkrétním sporném řízení probíhajícím před Obvodním soudem pro Prahu 6 namítala žalovaná Společnost, a.s., zastoupená advokátem, podjatost soudkyně, mající trvalé bydliště ve stejné obci ležící kousek za Prahou, jako žalující manželé W. Městský soud v Praze, který o námitce podjatosti rozhodoval, konstatoval, že pouhá skutečnost, že soudce účastníka zná (např. z místa bydliště), poměr, pro který by byl soudce vyloučen z projednávání a rozhodování věci, nevytváří. Proto námitku podjatosti zamítl. Řízení v tomto případě běží od podzimu 2004 a doposud nebylo pravomocně skončeno. Paní soudkyně v lednu letošního roku rozhodla tak, že z části žalobě vyhověla, z části žalobu zamítla. Náhradu nákladů řízení nepřisoudila ani jedné ze stran. Žalobce i žalovaný nyní čekají na písemné vyhotovení rozsudku. Patrně se oba v zákonné lhůtě 15 dnů od doručení rozhodnutí odvolají.

Soudce by se po celou dobu řízení měl chovat tak, aby nezavdal příčinu pochybnostem o své nestrannosti. Zejména by neměl vyjadřovat své postoje k věci, neměl by v průběhu řízení hodnotit stanoviska účastníků, důvěryhodnost svědků, jakož ani relevantnost provedených důkazů. Tyto závěry však jistě ovlivní jeho rozhodnutí v meritu věci, což musí náležitě v rozsudku odůvodnit. Tím pochopitelně není dotčena povinnost soudce poučovat účastníky řízení o jejich procesních právech a povinnostech.

Na druhou stranu jsem se podivil nad odůvodněním rozhodnutí soudce okresního soudu v České Lípě. Žalobce, správce konkurzní podstaty, žaluje v zákonem stanovené 3 měsíční lhůtě o neplatnost dobrovolné dražby. Žalovanými jsou dražebník a vydražitel. Svá tvrzení žalobce opírá o konstatování, že příslušná dražební vyhláška, týkající se dobrovolné dražby nemovitosti, nebyla uveřejněna v místě obvyklým způsobem, kterým se rozumí též vyvěšení na úřední desce příslušného Městského úřadu. Žalovaný dražebník předložil soudu doručenkou dopisu, který obsahoval dražební vyhlášku a byl doručen Městskému úřadu s žádostí o vyvěšení této na úřední desce. Stejně tak navrhl výslech dvou nezúčastněných podnikatelů, kteří potvrdili, že dražební vyhláška v inkriminovaném čase na úřední desce visela. Soudce prohlásil neplatnost dobrovolné dražby a v odůvodnění uvedl, že doručenka nedokazuje, že vyhláška byla vyvěšena a navíc údaj na doručence uvedený, myšleno spisové číslo dané vyhlášky, vypadá, jakoby byl zpětně dopsán. Zároveň označil výpověď svědků za nevěrohodnou, neboť oba měli být na výsledku dražby, jakož i výsledku řízení, zainteresováni.

Vyjadřuji překvapení nad tím, vzbudila-li doručka u soudce pochybnosti o tom, že by mohla být padělána, ex post doplněna, proč neprovedl důkaz znaleckým posudkem. Proč nepřizval soudního znalce z oboru grafologie, aby se k dané věci vyjádřil. Ale možná se mýlím a pan soudce postupoval v souladu s procesními pravidly. Možná opravdu platí, že listinný důkaz se provádí tak, že předseda senátu jej přečte nebo sdělí jeho obsah a zdrží se konstatování svých zjištění z listiny, tedy výsledku hodnotícího procesu, který může najít svůj výraz až v rozhodnutí o věci (§ 129 odst. 1). Platí však, závisí-li rozhodnutí na posouzení skutečností, k nimž je třeba odborných znalostí, ustanoví soud po slyšení účastníků znalce (§ 127 odst. 1).

Oba žalovaní se v zákonem stanovené lhůtě proti rozsudku okresního soudu odvolali.

Na závěr této pasáže snad stojí za to, abych ještě zmínil v judikatuře Ústavního soudu několikrát publikovaný názor. Jde o případy posouzení nestrannosti soudce v situaci, kdy tentýž soudce rozhoduje v konkursním řízení, a současně s tím projednává a rozhoduje spor vyvolaný stejným konkursním řízením (incidenční řízení). Jak se praví v nálezu ÚS 448/04, incidenční řízení je řízením sporným, kde proti sobě stojí účastníci, přičemž jedním z nich je správce konkursní podstaty. Vztah mezi soudcem a správcem konkursní podstaty má specifickou povahu a není zcela neutrální. Ústavní soud konstatuje, že je třeba právě tuto okolnost považovat za objektivní důvod, který je způsobilý vyvolávat pochybnost o nepodjatosti a nestrannosti soudce tak, jak stanoví § 14 odst. 1.

Podobně rozhodnutí ÚS 370/04 vychází z názoru, že „...je třeba vycházet z koncepce vztahu mezi konkursním soudem a správcem podstaty a z koncepce postavení správce podstaty tak, jak jsou obsaženy v zákoně...“ o konkursu a vyrovnání (č. 328/1991 Sb.). „Správce podstaty nemá v konkursním řízení postavení jeho účastníka, jeho postavení je tedy odlišné od postavení věřitelů či úpadce, o jejichž právech a povinnostech se v konkursním řízení rozhoduje.“ Avšak správce podstaty je „...osobou sice nezávislou na konkursních věřitelích, nicméně je osobou, která má úzkou vazbu na rozhodujícího konkursního soudce. To se projevuje ve způsobu a mechanismu stanovení správce podstaty do funkce..., jejího zprošťování..., ve funkční závislosti správce na soudu v oblasti dohlédací činnosti soudu..., v oblasti sankcionování správce za neplnění povinností... a konečně i ve sféře odměňování...“

„V případě správce podstaty lze podjatost a nikoli nestrannost soudce v konkursním řízení předpokládat. Vzhledem k tomu, že správce není účastníkem řízení, je však tato otázka v konkursním řízení irelevantní.“ „Jinak tomu je v případě incidenčního řízení vyvolaného příslušným konkursem, kde správce podstaty figuruje vedle věřitelů a úpadce jako účastník řízení... V tomto řízení je totiž třeba přihlížet právě ke vztahu mezi soudcem a správcem podstaty v konkursním řízení, které vyvolalo incidenční řízení a pro jehož „potřebu“ je incidenční řízení konáno. Incidenční řízení je již řízením sporným, kde proti sobě stojí účastníci, přičemž jedním z nich je správce podstaty disponující v příslušném řízení konkursním zvláštním, nikoliv neutrálním a nezaujatým vztahem k soudci a naopak. Podle přesvědčení

Ústavního soudu je třeba právě tuto okolnost považovat za objektivní důvod, který je způsobilý vyvolávat pochybnost o nepodjatosti a nestrannosti soudce tak, jak stanoví § 14 odst. 1 o.s.ř.“

„Ústavní soud k tomu poznamenává, že samotná otázka vztahu mezi insolvenčním řízením a řízením incidenčním je z hlediska případné podjatosti soudce nepodstatná, rozhodující je právě konstrukce vztahu mezi konkursním soudcem a správcem podstaty. Jinými slovy, dokud je vztah mezi soudcem a správcem podstaty koncipován na zásadách uvedených shora, nelze připustit, aby tentýž soudce rozhodoval jak v konkursním řízení, tak v incidenčním řízení vyvolaném tímto konkursem, bez ohledu na to, zda jsou to řízení formálně odlišná prováděná v různých procesních formách nebo zda incidenční řízení probíhá jako součást řízení insolvenčního.“ Toliko cituji z rozhodnutí Ústavního soudu.

2. Zákonný soud a zákonný soudce

Ústava stanoví, že všichni účastníci řízení mají před soudem stejná práva (čl. 96 odst. 1 Ústavy). Formuluje tak jednu z nejzákladnějších zásad fungování celého justičního systému a garantuje účastníkům rovné procesní postavení co do práv, jež jim jsou pro určitý typ řízení právním řádem přiznána. Ústavní soud dovozuje, že „...pro určitý typ řízení musí být dána jediná příslušnost soudu, chápaná v rozměru věcném a funkčním, přičemž taková úprava musí být provedena zákonem.“ Tak se vyjádřil ve svém rozhodnutí ÚS 19/02.

Jestliže Ústava hovoří o rovných právech v rámci určitého druhu řízení, se shodným předmětem řízení, pak Listina formulující pravidlo podobné, hovoří o rovných právech konkrétních účastníků v konkrétním řízení (čl. 37 odst. 3 Listiny).

Od výkladu shora uvedených zásad se odvíjí i interpretace ustanovení Listiny, které stanoví, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci, a že příslušnost soudu i soudce stanoví zákon (čl. 38 odst. 1 Listiny). Určení zákonného soudce je možné až poté, kdy na základě zákona je v souladu s dikcí Ústavy určen příslušný soud. Protože právě zákon stanoví pravomoc a příslušnost soudu k projednání určité věci. A to ještě takovou pravomoc a příslušnost, která se uplatní na všechny typově stejné případy. Tím je podtržen požadavek rovnosti účastníků před soudem, který je zřízen zákonem a jehož příslušnost, ať věcná, místní či funkční, byla taktéž určena zákonem.

Tak v dalším z mnoha rozhodnutí Ústavní soud (III. ÚS 351/04) říká, že *„...při interpretaci základního práva na zákonného soudce... ...zahrnul do jeho rámce i dodržení zákonných podmínek určení příslušnosti soudu.“* Splnění takových podmínek je garancí jistoty a důvěry v právní stát a jeho zásad a brání nahodilému nebo dokonce účelovému určování příslušnosti soudu.

Již jsem v předchozích kapitolách definoval soustavu soudů, které v České republice reprezentují moc soudní, jakož i kterými články je tato soustava tvořena. Také jsem se již zmínil, jaké druhy příslušnosti soudů v teorii i v praxi rozlišujeme. K samotnému pojmu příslušnosti pak jen jednu větu. Podle zákonem stanovených pravidel jde o určení, který soud je oprávněn a povinen konkrétní věc projednat a rozhodnout. Tato pak směřují ke stanovení příslušnosti

soudu, který rozhoduje v prvním stupni, to znamená, který článek je k takovému řízení v rámci celé soustavy soudů oprávněn a povinen. Na tuto věcnou příslušnost navazuje, v zásadě s ní úzce souvisí a je jí podmíněná, příslušnost funkční, stanovící, který článek soudní soustavy rozhoduje o opravném prostředku. Konečně je třeba stanovit, s ohledem na místní příslušnost, který konkrétní soud mezi soudy téhož článku je oprávněn a povinen k projednání a rozhodnutí ve věci samé. Za tím účelem má každý soud určen územní obvod své působnosti.

Občanský soudní řád stanoví podrobná pravidla pro určování příslušnosti. Tak platí, že podle § 9 jsou věcně příslušné soudy okresní, nestanoví-li zákon, že k řízení v prvním stupni jsou příslušné krajské soudy. Zvláštní právní předpis může stanovit, kdy rozhoduje v prvním stupni sám Nejvyšší soud.

O odvoláních proti rozhodnutím okresních soudů rozhodují soudy krajské (§ 10 odst. 1), vrchní soudy rozhodují o odvoláních proti rozhodnutím soudů krajských, které rozhodovaly v prvním stupni (§ 10 odst. 2). O dovoláních proti rozhodnutím odvolacích soudů, tedy krajských nebo vrchních, rozhoduje Nejvyšší soud (§ 10a).

§ 11 odst. 1 zakotvuje princip, dle něhož se řízení koná u věcně a místně příslušného soudu. Místní příslušnost rozlišujeme trojí. Jednak obecnou, které je vymezena v § 85 a dle které platí, že obecným soudem je obecný soud žalovaného, jednak příslušnost zvláštní danou na výběr (§ 87) a místní příslušnost výlučnou (§ 88).

V zásadě se jedná o kogentní úpravu, která moc prostoru pro dispozici účastníků neposkytuje. Platí však, že v obchodních věcech se lze písemně dohodnout na jiné místní příslušnosti soudu prvního stupně, ledaže by zákon stanovil příslušnost výlučnou. Jedná se o

tzv. prorogační dohodu podle § 89a a ještě se k ní vrátíme. Druhou výjimkou nebo možná vhodněji zásahem do pravidel určování příslušnosti, je možnost přikázání věci jinému soudu téhož stupně, a to z důvodu vhodnosti (§ 12 odst. 2). Jde o průlom do zásady perpetuatio fori, kdy místní příslušnost soudu určená podle okolností, které tu byly v době zahájení řízení, by měla trvat až do jeho skončení. Pochopitelně jde i o průlom do zásady, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci.¹

K tomu Ústavní soud podotýká v rozhodnutí IV. ÚS 222/96, že *„Předpokladem postupu podle ustanovení § 12 odst. 2 o. s. ř. jsou okolnosti umožňující hospodárnější, rychlejší či po skutkové stránce spolehlivější a důkladnější projednání věci jiným, než podle zákona příslušným, soudem.“*

V dalším konkrétním případě rozhodoval Ústavní soud o ústavní stížnosti, kde se stěžovatelka cítila dotčena v právu na zákonného soudce tím, že ústavní stížností napadené rozhodnutí Vrchního soudu v Praze neobsahovalo odůvodnění a nebylo tudíž z něj patrné na základě jakého zákonného ustanovení byla předmětná věc přikázána k projednání a rozhodnutí Městskému soudu v Praze. Že se tak stalo z důvodu vhodnosti, se stěžovatelka pouze domnívala. Dále namítala, že jí nebylo umožněno se k návrhu na přikázání věci vyjádřit, přičemž uvedené oprávnění je v zákoně zakotveno (§ 12 odst. 3). Ústavní soud se s názorem stěžovatelky ztotožnil, ústavní stížnosti vyhověl a napadené rozhodnutí zrušil (III. ÚS 351/04).

Jiný stěžovatel se ústavní stížností dovolával zrušení rozhodnutí soudu, který, dle jeho názoru, porušil jeho garantovaná

¹ III. ÚS 90/95

práva na spravedlivý proces. A to například tím, že byl odňat svému zákonnému soudci, protože v jeho věci rozhodoval soudce podjatý, tedy soudce, který měl být vyloučen. Leč jeho vzneseným námitkám podjatosti, ač předložil pádné důkazy, vyhověno nebylo. Ústavní soud nakonec napadené rozhodnutí zrušil, avšak v mnou uvedeném důvodu stěžovateli zapravdu nedal (I. ÚS 793/04).

Co se týče shora zmíněných prorogačních doložek, Ústavní soud několikrát ve svých rozhodnutích kritizoval tvrdý formalismus obecných soudů, stejně jako kritizoval zásahy do autonomie projevu vůle účastníků, kteří například v souladu s § 262 obchodního zákoníku podřídily svůj závazkový právní vztah právě ustanovením tohoto kodexu a na základě toho využili ustanovení § 89a o.s.ř. a změnili tak místní příslušnost věcně příslušného soudu. Ústavní soud vždy v daných případech zdůrazňoval odkaz čl. 2 odst. 3 Listiny. Ve svém rozhodnutí I. ÚS 546/03 pak dokonce judikoval, že *„Čl. 2 odst. 3 Listiny ve své druhé dimenzi, v níž působí jako základní právo jednotlivce, je pak třeba aplikovat bezprostředně a přímo...“*

Z toho vyplývá závěr, že pokud si účastník v souladu se zákonem prorogační dohodou určí svého zákonného soudce, pak je-li mu znemožněno domáhati se ochrany svých práv právě u něj, jde o porušení zásad práva na spravedlivý proces. Tudíž jsou naplněny podmínky pro to, aby ochranu ústavním principům poskytl sám Ústavní soud.

Stejně jako v případě, kdy prorogační dohodou určený Obvodní soud pro Prahu 4 vyslovil svou místní nepříslušnost a rozhodl, že po právní moci usnesení bude věc postoupena Okresnímu soudu v Jablonci nad Nisou, jako soudu místně příslušnému. Právě v tomto

případě byl kritizován přehnaný formalismus a zásah do autonomie projevu vůle účastníků (II. ÚS 691/04).

3. Rovnost účastníků řízení (kontradiktornost, právo na právní pomoc, poučovací povinnost soudu)

3.1. Ad Generali

V předchozích kapitolách jsem naznačoval význam rovnosti účastníků v řízení před soudem, jakožto jednoho z nejpodstatnějších znaků demokratického právního státu. Z tohoto principu vyplývá mnoho jiných předpokladů spravedlivého fungování justice, jako například právo účastníků řízení na poučení a tomu odpovídající povinnost soudu takové poučení, o procesních právech a povinnostech, poskytovat. Dále právo účastníka na právní pomoc v řízení před soudem, jakož i právo na použití mateřského jazyka. Konečně jsem povinen zmínit zásadu týkající se samotného průběhu řízení a spočívající ve vyjevování mezi účastníky sporných skutečností a právní možnosti těchto se k nim vyjadřovat. Pročež tím mám na mysli i subjektivní právo účastníků, aby na podporu svých tvrzení navrhovali důkazy, jakož i možnost, aby mohli účinně reagovat na vyjádření protistrany.

Tyto jednotlivé obecné myšlenky jsem již zmínil v rámci výkladu ustanovení Úmluvy, stejně tak Ústavy a Listiny. V následujících odstavcích se pozastavím jen nad určitými procesními instituty, pojmu spravedlivého procesu se týkající. Jde mi především o zodpovězení otázky, nakolik, a jestli vůbec, je právě právo na

spravedlivý proces dotčeno při vydání rozsudku pro zmeškání a nakolik je široká poučovací povinnost soudu, to znamená, o čem má vůbec v řízení soud poučovat, v jakém rozsahu, koho a tak dále.

3.2. Rozsudek pro zmeškání

Tak tedy bez diskuze platí, že s právem na spravedlivý proces je pevně spojeno právo žalovaného na úplné projednání věci soudem. Výsledkem před soudem proběhlého řízení musí být jednoznačná harmonie mezi skutkovým stavem zjištěným v souladu se zákonnými procesními normami a z něj vyvozenými právními závěry (II. ÚS 83/04).

Formální institut rozsudku pro zmeškání (§ 153b) podstatně redukuje možnost uplatnění procesních práv žalovaného, jak judikuje Ústavní soud v rozhodnutí IV. ÚS 63/05, jakož i v rozhodnutí III. ÚS 428/04. Mimo jiné zde vyjadřuje své stanovisko k tomuto procesnímu institutu s tím, že *„...má za to, že k vydání rozsudku pro zmeškání by soud měl přistupovat uvážlivě a volit tento institut zejména v případech, v nichž nezájem na straně žalovaného je zřejmý, kdy je žalovaný skutečně nečinný... a odmítá se aktivně podílet na soudním procesu, či úmyslně soudní řízení protahuje. V případech, kdy jinak aktivní účastník neúmyslně pro svůj omyl zmešká první jednání soudu, ale je zřetelný jeho zájem účastnit se soudního řízení a bránit se, není vydání rozsudku pro zmeškání namístě. Prioritou v soudním řízení musí v takovém případě zůstat ochrana práv účastníků soudního řízení, kteří na soudním řízení chtějí aktivně participovat.“*

K samotnému institutu kontumačního rozsudku, jak vyplývá z jeho reglementovaného znění v občanském soudním řádu, lze vyložit, že zmešká-li žalovaný, kterému byly řádně doručeny do jeho vlastních rukou (§ 45b o.s.ř.) žaloba a předvolání k jednání nejméně deset dnů a ve věcech uvedených v § 118b o.s.ř. nejméně třicet dnů přede dnem, kdy se jednání má konat, a který byl o následcích nedostavení se poučen, bez důvodné a včasné omluvy první jednání, které se ve věci konalo, a navrhne-li to žalobce, který se dostavil k jednání, pokládají se tvrzení žalobce obsažená v žalobě o skutkových okolnostech, týkající se sporu, za nesporná, a na tomto základě může soud rozhodnout o žalobě rozsudkem pro zmeškání. Byl-li tento vynesena při prvním jednání ve věci a žalovaný zmeškal z omluvitelných důvodů, soud na návrh žalovaného tento rozsudek usnesením zruší a nařídí jednání.

Kontumační rozsudek je rozsudkem sui generis. Uplatní se v civilním procesu sporném, ve kterém jsou vydávána deklaratorní rozhodnutí ve věcech, ve kterých lze uzavřít a schválit smír podle § 99 (§ 153b odst. 4). Je sankcí za to, že žalovaný účastník se bez omluvy nedostavil k soudu. Soud pak rozhoduje v jeho nepřítomnosti a bere za svá skutková tvrzení té strany, která se odpovědně k nařízenému jednání dostavila. Soud skutkový stav nezjišťuje, neboť platí, že tvrzení v žalobě obsažená se považují za nesporná a soud na jejich základě rozhoduje. Dokazování se neprovádí. Není povinností soudu rozhodnout takovým způsobem a záleží pouze na jeho uvážení, zda-li návrhu žalující strany vyhoví.

Každý má právní možnost zaručenou státem, chránit svá práva v řízení před soudy (I. ÚS 18/04). Byla-li by taková alternativa ochrany omezena, jistě by nebyly naplněny principy práva na

spravedlivý proces. Je nutné však podotknout, že každý je odpovědný sám za sebe i za svá jednání či opomenutí. Každý je povinen střežit si svá práva. Jsou-li splněny podmínky pro vydání rozsudku pro zmeškání, jako pomůcky pro zefektivnění rozhodovací činnosti soudů, pak se takovým rozhodnutím dotčený účastník nemůže dovolávat ochrany z tituly zásahu do jeho garantovaných práv na spravedlivý proces.

K tomu Ústavní soud podotýká (III. ÚS 370/98), že *„...nelze považovat za porušení práva na spravedlivý proces, vydá-li soud rozsudek pro zmeškání a využije tak nástroje, který je určen k tomu, aby postihl toho účastníka řízení, který... bez důvodné a včasné omluvy zmešká první jednání, které bylo ve věci nařízeno.“*

Na druhou stranu Ústavní soud zdůrazňuje (III. ÚS 428/04), že *„...v případě, kdy jinak aktivní žalovaný se na první ve věci nařízené jednání neúmyslně opozdí, není namístě vydání rozsudku pro zmeškání...“*

3.3. Poučovací povinnost soudu

Ještě několik málo konstatování k poučovací povinnosti soudu poskytované v souladu s § 5. Ta nesmí zasahovat mimo rámec poučení o procesních právech a povinnostech účastníků a dotýkat se tak hmotného práva. Soud poučuje, ale nikoli o hmotném právu. Jde o právní pomoc účastníkovi řízení, který se neorientuje v normách procesního práva. Bylo by nepřipustné, aby účastník ztratil spor z důvodu nesplnění procesních povinností, které zákon ukládá, a o kterých nevěděl, nebo provedl procesní úkon, avšak tento z určitých důvodů nevyvolal procesní následky, které vyvolat měl. V rámci

takové pomoci je soud povinen respektovat rovné postavení všech účastníků a je nepřipustné, aby takovou svou činností kohokoliv v řízení zvýhodňoval.¹

Jak již řečeno, poučení nesmí směřovat do sféry hmotného práva. Vzhledem k tomu, že v řízení sporném rozhoduje soud na návrh, na základě žaloby, je nutné, aby tato splňovala všechny zákonné požadavky. Těmi rozumíme obecné náležitosti (§ 42 odst. 4 – z podání musí být patrné, které věci se týká, kdo je činí, co požaduje, musí být podepsáno a datováno) a náležitosti zvláštní (§ 79 odst. 1), z nichž mimo jiné vyplývá požadavek na přesnou formulaci žalobního petitu. *„...Požadavek na to, aby žalobní petit byl přesný, určitý a srozumitelný, není pouze formálním požadavkem na splnění určitých procesních podmínek, ale je zcela nezbytný pro výsledek řízení, tedy pro to, aby po převzetí žalobního petitu do výroku rozhodnutí mohl být nařízen a proveden výkon rozhodnutí, aby tedy vůbec mohly nastat účinky žalobcem zamýšlené.“* (ÚS 233/97)

Soud je povinen poučovat případ od případu, s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem a s důrazem na individuální spravedlnost. Soud zásadně nepoučuje v otázkách věcné legitimace (III. ÚS 454/98). To ani vlastně prakticky není možné, neboť odpověď na otázku, jestli žalobci opravdu svědčí právo, kterého se žalobou domáhá, je předmětem vlastního řízení ve věci samé, a jako taková může být zodpovězena až výrokem soudu.

Poté co soud poskytne poučení, například za účelem odstranění nedostatků, případně vad v žalobě obsažených, měl by dát

¹ Právní praxe 8/1993, A. Mokrý, **Nezávislost a nestrannost soudce – vzájemná souvislost a podmíněnost pojmů**

účastníkovi předtím, než návrh odmítne, možnost, aby uvedený nedostatek odstranil (IV. ÚS 22/03).

4. Veřejnost řízení; Ústnost a přímost; Hospodárnost řízení

Poslední definiční znaky práva na spravedlivý proces jsou náplní této kapitoly. Stejně jako ony předchozí, i tyto jsem již zmínil z hlediska úpravy mezinárodní a stejně tak vnitrostátní na úrovni ústavní. Zaměřím se tedy mimo jiné na prvek svou aktuálností nepochybně nejzajímavější, neboť hospodárnost řízení, respektive právo účastníka, aby jeho věc byla projednána v přiměřené lhůtě a bez zbytečných průtahů, je jedním z nejnamítanějších porušených práv před Evropským soudem pro lidská práva.

4.1. Veřejnost řízení, ústnost, přímost

Rozsudek vyhlašuje předseda senátu jménem republiky, a to vždy veřejně (§ 156). Děje se tak i v případě, že veřejnost byla z projednávání věci podle § 116 odst. 2 vyloučena. Při vyhlášení uvádí předseda senátu vždy plné znění výroku rozsudku, odůvodnění rozsudku a poučení o opravném prostředku a o možnosti jeho vykonatelnosti.¹ Poučení o opravném prostředku proti rozsudku souvisí s poučovací povinností soudu a spadá do intervalu poučování o procesních právech a povinnostech účastníků. Jedná-li se o rozsudek soudu prvního stupně, pak předseda senátu poučuje o

¹ **Občanský soudní řád – Komentář**, Bureš, Drápal, Mazanec, C.H.Beck, Praha, 2002,

možnosti se proti rozsudku odvolat. Jde-li o rozhodnutí odvolacího soudu, prakticky tedy soudu krajského nebo vrchního, pak proti tomuto je možno podat dovolání, o čemž musí být účastníci odvolacího řízení, tedy řízení v druhém stupni, též poučeni.

Předseda senátu nařídí k projednání věci samé jednání, za podmínky, že zákon nestanoví jinak (§ 115). Takové jednání je pak zpravidla ústní a veřejné, za účasti soudem předvolaných účastníků a jiných osob. Princip veřejnost řízení je pak prolomen pouze ve dvou případech.¹ Ex lege při jednáních prováděných notáři jako soudními komisaři (§ 116 odst. 1) a ex actu, tedy rozhodnutím soudu v konkrétním případě, jen kdyby veřejné projednání věci ohrozilo tajnost utajovaných skutečností chráněných zvláštním zákonem, obchodní tajemství, důležitý zájem účastníků nebo mravnost (§ 116 odst. 2). Ve druhém, shora zmíněném, případě, může být veřejnost vyloučena pro celé jednání nebo pro jeho část.

Zvláštním zákonem, který chrání utajované skutečnosti, je zákon o ochraně utajovaných skutečností (č. 148/1998 Sb.). Je-li z důvodu ochrany utajovaných skutečností veřejnost rozhodnutím soudu vyloučena, pak se jednání smí účastnit jen jednotlivé fyzické osoby, kterým je to soudem povoleno. Jsou-li utajované skutečnosti podřízeny ochraně podle zvláštního zákona, pak mohou být předmětem dokazování v řízení před soudem jen v případě, že došlo ke zproštění povinnosti mlčenlivosti o těchto utajovaných skutečnostech. Osoba povinná zachovávat mlčenlivost může být této zproštěna jen rozhodnutím příslušného oprávněného orgánu.²

¹ **Občanský soudní řád – Komentář**, Bureš, Drápal, Mazanec, C.H.Beck, Praha, 2002,

² tamtéž

Ještě před derogací páté hlavy o.s.ř., která upravovala institut správního soudnictví, vykládal Ústavní soud v několika svých rozhodnutích ustanovení § 250f, který měl být, dle stěžovatelů, příčinou porušení jejich práv na spravedlivý proces. A to z důvodu omezení veřejnosti projednání věci. Například v rozhodnutí I. ÚS 215/95 judikoval, že „*Ustanovení § 250f občanského soudního řádu prolamuje zásadu veřejnosti a ústnosti veřejného jednání, jakož i zásadu bezprostřednosti, když připouští rozhodnutí soudu bez nařízení jednání. Přistoupit k použití tohoto ustanovení však lze jen v případech, kdy jsou splněny všechny podmínky v něm stanovené, tj. byl-li správně zjištěn skutkový stav, jde-li o posouzení právní otázky a jedná-li se o jednoduchý případ...*“ Především musel být splněn základní předpoklad, a to že šlo o případ jednoduchý (II. ÚS 301/96).

K tomuto zákonnému ustanovení, které již neplatí, ještě zmíním rozhodnutí štrasburského Soudu. Konkrétně ve věci *Malhous vs. Česká republika* (2001). Řízením před českými soudy dotčený účastník se dovolával ochrany svého porušeného práva na spravedlivý proces, z důvodu neveřejnosti řízení. Evropský soud pro lidská práva vyhověl.¹

4.2. Rychlé řízení bez průtahů

Není relevantní při posuzování průtahů v řízení, jestli je pomalost řízení způsobována subjektivním faktorem stojícím na straně obecného soudu (tedy například liknavým jednáním

¹ **Stručná rukojeť českého advokáta k Evropské úmluvě o lidských právech –** JUDr. Eva Hubálková, PhD., Bulletin advokacie, ČAK, 2004

rozhodujícího soudce) či objektivním faktorem spočívajícím v množství napadlých věcí, v právní úpravě organizace soudnictví či v nedostatečném administrativním a technickém zázemí obecných soudů (IV. ÚS 392/05).

Je však velmi podstatné zohlednění faktu, zda průtahy existují pouze na straně státní moci nebo jsou způsobovány také jednáním samotných účastníků řízení, a to i těch, kteří se dovolávají následné ochrany z důvodů porušení jejich práv na spravedlivý proces.

Každopádně je výlučnou věcí státu organizovat justici (II. ÚS 252/04), jako ochránce práv subjektivních i veřejných, tak, aby poskytovaná kontrola byla efektivní, aktuální, aby posilovala právní jistotu, a to nejen účastníků konkrétních řízení.

Je zajímavé podotknout, že ve shora zmíněném rozhodnutí (IV. ÚS 392/05) Ústavní soud „pro úplnost uvádí, že není nadán pravomocí přiznávat stěžovatelům za porušení jejich základních práv náhradu škody či spravedlivé zadostiučinění, jak ve svém původním návrhu požadovaly stěžovatelky. Je proto nyní na stěžovatelkách, jakou další právní cestu k uplatnění svých nároků vůči státu zvolí.“

Evropský soud pro lidská práva ve věci Hartman vs. ČR (2003) judikoval, že v České republice neexistuje účinný právní prostředek nápravy umožňující konkrétní osobě stěžovat si na nepřiměřenou délku řízení. Zákon o soudech a soudcích (č. 6/2002) donedávna upravoval možnost dovolávat se nápravy, a to pomocí procesního institutu stížnosti na průtahy v řízení adresované předsedovi příslušného soudu. Jenže ani Ústavní soud nepovažoval takovou stížnost za efektivní prostředek nápravy průtahů v řízení (I. ÚS 319/04).

Nápravou se má stát novela zákona o soudech a soudcích. Tato byla provedena zákonem č. 192/2003 Sb. Novým prostředkem ochrany proti průtahům v řízení před soudem je návrh na určení lhůty pro provedení procesního úkonu (§ 174a zákona o soudech a soudcích). Návrh na určení lhůty je novým procesním institutem, který má zefektivnit řízení před soudy. Procesně takový návrh navazuje na stížnost na průtahy v řízení, která nebyla řádně odpovídajícím způsobem vyřízena.

Návrh má devolutivní účinek, to znamená, že o něm rozhoduje bezprostředně nadřízený soud vyššího stupně, který ve věci návrhu vydá pro podřízený soud závazné rozhodnutí, spočívající v určení lhůty pro provedení navrhovaného úkonu. Novela je účinná od července 2004.¹

¹ **Civilní právo procesní**, Prof. JUDr. Alena Wintrová, CSc. A kolektiv, Linde Praha a.s., 2002

Zcela jistě jsem obsah zadaného tématu nevyčerpal, ale pokusil jsem se na předchozích stranách o komplexní, místy stručnější, místy podrobnější, přehled jednotlivých aspektů práva na spravedlivý proces.

Jsem rád, že jsem při psaní některých kapitol mohl využít v zaměstnání nabytých informací a zkušeností. Je očividné, že institut práva na spravedlivý proces není jen pouhou teoretickou konstrukcí, ale že praktická justice na těchto zásadách opravdu stojí a pracuje a funguje.

Pochopitelně je co zlepšovat, soudy jsou přetížené, samotní soudci jsou zavaleni administrativou. Pevně věřím, že zmíněné nedostatky českého soudnictví za čas budou minulostí.

SEZNAM
POUŽITÉ LITERATURY

1/1993 Sb. - Ústava

2/1993 Sb. - Listina základních práv a svobod

209/1992 Sb. - Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

120/1976 Sb. - Mezinárodní pakt o občanských a politických právech

z. č. 99/1963 Sb. - Občanský soudní řád

z. č. 6/2002 Sb. - O soudech a soudcích

Ústava a ústavní řád České republiky, 2. díl - Práva a svobody,
Pavlíček, V., Linde, Praha, 1998

Ústava a ústavní řád České republiky, 1. díl - Ústava, Pavlíček,
V., Linde, Praha, 1998

Civilní právo procesní, 2. aktualizované a doplněné vydání, Prof.
JUDr. Alena Wintrová, CSc. A kolektiv, Linde Praha a.s., 2002

Mezinárodní právo veřejné - Čepelka, Šturma, Eurolex Bohemia,
Praha 2003

Mezinárodní právo veřejné - Ignaz Seidl-Hohenveldern, Codex
Bohemia, 1999

Správní právo, Obecná část, 4. změněné a doplněné vydání - Dušan
Hendrych a kolektiv, C.H.Beck, Praha 2001

Občanský soudní řád - Komentář, Bureš, Drápal, Mazanec,
C.H.Beck, Praha, 2002

Evropské politické a ekonomické instituce - Romancov,
Romancovová, Eurolex Bohemiae, 2002

**Stručná rukojet' českého advokáta k Evropské úmluvě o lidských
právech - JUDr. Eva Hubálková, PhD.,** Bulletin advokacie, ČAK,
2004

Ústavnost a český ústavní vývoj, Zimek Josef, Brno, 2003.

Právní praxe 1/1993, Bičovský – Bahbouch, **Nejlepší vědomí a svědomí a práce soudců**

Právní praxe 7/1993, B. Repík, **Právo na spravedlivý proces v „občanských“ věcech ve smyslu čl. 6 odst. 1 Evropské úmluvy lidských práv**

Právní praxe 8/1993, A. Mokrý, **Nezávislost a nestrannost soudce – vzájemná souvislost a podmíněnost pojmů**

Právní praxe 8/1993, J. Rubeš, **Autorita a prestiž soudů a soudců**

Rozhodnutí Nejvyššího soudu **25 Cdo 1722/2002, 25 Cdo 1451/2000**

Rozhodnutí Ústavního soudu **ÚS 448/04, ÚS 370/04, ÚS 19/02, III. ÚS 351/04, IV. ÚS 222/96, III. ÚS 351/04, ÚS 793/04, ÚS 546/03, II. ÚS 691/04, ÚS 83/04, ÚS 63/05, I. ÚS 18/04, ÚS 370/98, III. ÚS 428/04, ÚS 233/97, III. ÚS 454/98, IV. ÚS 22/03, ÚS 319/04, 281/04, ÚS 523/04, ÚS 167/94, ÚS 105/01, ÚS 593/04, III. ÚS 90/95, IV. ÚS 392/05, II. ÚS 252/04, I. ÚS 319/04**

Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva - **Golder vs. Velká Británie, 1975; Airey vs. Irsko, 1979; Sramek vs. Rakousko, 1984; Baranoa vs. Portugalsko, 1987; König vs. SRN, 1978; Benthem vs. Nizozemí, 1985; LeCompt vs. Belgie, 1981; Saraiva de Carvalho vs. Portugalsko, 1994; Gautrin a další vs. Francie, 1998; Sutter vs. Švýcarsko, 1984; Buchholz vs. SRN, 1981; Malhous vs. Česká republika, 2001**

www.helcom.cz

www.radaevropy.cz

www.osn.cz

www.integrace.cz - Evropský soud pro lidská práva - Doc. JUDr.

Pavel Šturma, CSc.

OBSAH

PRVNÍ KAPITOLA - ÚVODNÍ SLOVO	1
DRUHÁ KAPITOLA - STRUČNÝ HISTORICKÝ VÝVOJ OCHRANY LIDSKÝCH PRÁV V ČESKÉ REPUBLICE	6
TŘETÍ KAPITOLA - PRAMENY JEDNOTLIVÝCH ASPEKTŮ PRÁVA NA SPRAVEDLIVÝ PROCES	11

1. Mezinárodní prameny	
1.1. OSN	12
1.2. Rada Evropy	13
1.2.1. Historický vývoj	13
1.2.2. Evropský soud pro lidská práva	14
1.2.3. Evropská úmluva o ochraně lidských práv	15
1.2.4. Jednotlivé aspekty práva na spravedlivý proces v Úmluvě obsažené	17
1.2.4.1. Právo na spravedlivý proces z hlediska institucionálního	
a) právo na soud	18
b) nezávislý a nestranný soud, zřízený zákonem	20
1.2.4.2. Právo na spravedlivý proces z hlediska procesního	
a) právo na spravedlivé projednání věci	23
b) veřejnost řízení	25
c) přiměřená délka soudního řízení	26
2. Prameny v České republice	29
2.1. Ústavní dimenze a vztah k mezinárodnímu právu	29
2.2. Listina základních práv a svobod a její příslušná ustanovení	31
2.3. Ústava její příslušná ustanovení	35

ČTVRTÁ KAPITOLA – ODRAZY PRINCIPŮ PRÁVA NA SPRAVEDLIVÝ PROCES V ZÁKONNÉ ÚPRAVĚ ČESKÉ REPUBLIKY

1. Nezávislost a nestrannost soudu a soudců	45
1.1. Ad Generali	45
1.2. Poměr soudce k věci	48
1.3. Poměr soudce k účastníkům, jejich zástupcům	49
2. Zákonný soud a zákonný soudce	54
3. Rovnost účastníků řízení (kontradiktornost, právo na právní pomoc, poučovací povinnost soudu)	59
3.1. Ad Generali	59
3.2. Rozsudek pro zmeškání	60
3.3. Poučovací povinnost soudu	62
4. Veřejnost řízení; Ústnost a přímost; Hospodárnost řízení	64
4.1. Veřejnost řízení, ústnost a přímost	64
4.2. Rychlé řízení bez průtahů	66

PÁTÁ KAPITOLA – ZÁVĚREČNÉ SLOVO

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

OBSAH